

Универзитет у Београду
Филозофски Факултет
Одељење за историју

Мастер рад

Слике Кубе у југословенској јавности 1959-1986

Ментор:
проф. др Дубравка Стојановић

Студент:
Лука Савчић
бр. индекса ИС 20/14

Београд,
септембар 2021. године

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	3
УВОД.....	6
ХЛАДНИ РАТ	6
КУБА	8
Батистин режим и револуција.....	8
Постреволуционарна Куба.....	9
ЈУГОСЛАВИЈА.....	12
ЈУГОСЛОВЕНСКО-КУБАНСКИ ОДНОСИ	13
I СЛИКА И КАРАКТЕР КУБАНСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ.....	16
СТАРИ РЕЖИМ.....	16
СЛИКА РЕВОЛУЦИЈЕ И ЊЕНИХ ТЕКОВИНА	20
КАРАКТЕР КУБАНСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ	26
II СЛИКА ЧЕ ГЕВАРЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ	32
ФАЗА 1-УПОЗНАВАЊЕ	33
ФАЗА 2-НЕПОЖЕЉАН.....	35
ФАЗА 3-ЗАОКРЕТ	36
ФАЗА 4-МИТ	37
III СЛИКА ЈУГОСЛАВИЈЕ-САМООДРЕЂЕЊЕ	42
НОБ И РЕВОЛУЦИЈА	42
ЈУГОСЛАВИЈА КАО АРБИТАР У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА	44
ТИТО	51
ЗАКЉУЧАК	55
ПРИЛОГ	57
БИБЛИОГРАФИЈА.....	66

ПРЕДГОВОР

Од када је отворено 1959. године, Кубанско питање представљало је једну од најзначајнијих епизода Хладног рата и као такво је, у више наврата, привлачило пажњу целог света. Дешавања око овог карибског острва будно су праћена и у Југославији, која је као и Куба имала специфичну позицију у Хладном рату, што управо представља тему овог рада. Неопходно је нагласити да су се режими и у Београду и у Хавани углавном идеолошки поклапали, као и да су и један и други свој легитимитет црпели из аутентичне револуције. И поред тога, билатералним односи нису увек били на задовољавајућем нивоу, управо зато што их је диктирао Хладни рат. Тако се услед великих притисака из Сједињених Држава Куба приближавала Совјетском Савезу, док се Југославија на притиске из Москве периодично окретала Вашингтону, што је углавном представљало камен спотицања. Такође, као две несврстане земље, и једна и друга су претендовале на водећу позицију у Трећем свету.

Сви наведени фактори активно су учествовали у стварању слике Кубе у југословенској јавности. Такође, због наведене конкуренције, постојала је идеална прилика да се две државе константно пореде. Тако нам анализа бројних извештаја о Куби и њеним водећим личностима више говори о самој Југославији, њеним наративима и пропаганди, спољној политици, покрету Несврстаности итд.

Између почетне (1959) и завршне године (1986) које омеђују овај рад налази се седам догађаја који су давали динамику односима између две земље. Како је немогуће ухватити свако помињање Кубе у послератној Југославији, фокус ће бити на тренуцима када се о њој највише извештавало у штампи. То су управо поменутих седам догађаја: јануар 1959. године и победа револуционара, посета кубанске делегације Југославији предвођене Че Геваром из августа 1959, искрцавање у Заливу свиња из априла 1961, Ракетна криза из октобра 1962, посета Фидела Кастра Југославији из марта 1976, Самит несврстаности у Хавани 1979. и друга посета Кастра из септембра 1986. године. Иако је структура рада одређена динамиком догађаја, направљен је изузетак са поглављем посвећеним Че Гевари, у којем је акценат био на 1967. и 1968, годинама његовог убиства и великих студентских немира.

Као главна методологија, у раду ће бити примењена „имагологија“, дисциплина која се бави сликама другог.¹ Тако у центру пажње неће бити чињенице у извештавањима о Куби већ слике које се о њој пројектују и њихово тумачење и контекстуализација. Методом се може доћи до две врсте сазнања, индиректног и директног. У првом се анализирају слике о другом на основу којих се као у огледалу² види слика оног ко их пројектује, док се у другом извлачи слика о самом себи која се провлачи паралелно. На тај начин, пишући о другом, приликом чега смо ретко објективни, готово увек пишемо о себи.³ Тако можемо закључити да, примењујући ову методологију, свесно или несвесно улазимо у самохвалу⁴, и у овом случају заправо много више сазнајемо о Југославији.

Такође, примене имагологије може се поделити у три фазе: интертекстуална, контекстуална и текстуална.⁵ Прва фаза подразумева уочавање слика у материјалу који се анализира, док се други, као што и само име каже, заснива на пружању одговарајућег историјског контекста на основу доступне литературе, без које сама слика не би означавала апсолутно ништа. Последња фаза се односи на проучавање и тумачење материјала од стране аутора, које је постало могуће тек када су слике издвојене и контекстуализоване.⁶

Као главни извори за писање рада коришћени су дневни и недељни листови из Београда: *Политика*, *Борба*, *Вечерње Новости*, *Илустрована Политика*, *Нин* и *Комунист*. Анализирано је и љубљанско *Delo* које је омогућило да се у наслову рада употреби епитет југословенски уместо српски. Свакако, јасно је да то није комплетно југословенско виђење, али до штампе из других република није било могуће доћи. Такође, када је реч о штампи, неопходно је нагласити и њену контролу од стране државе и улогу коју је имала у тадашњем друштву, што свему даје званичнији карактер. Поред државне штампе, за поглавље „Слика Че Геваре у Југославији“ анализирани су као извори и лист *Студент*, као и дела из популарне културе, пре свега из књижевности и филма. За остала поглавља није било изводљиво проширити изворе, тако да се може констатовати да је овај део рада најкомплетнији са имаголошке стране.

¹ M. Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd 1999, 22.

² B. Jezernik, *Imaginarni Turčin*, Beograd 2010.

³ C. Todorov, *Mi i drugi*, Beograd 1994.

⁴ E. Said, *Orijentalizam*, Beograd 2008.

⁵ J. Leerssen, „Imagology: On Using Ethnicity to make Sence of the World“, *Revue d'études ibériques et ibéro-américaines*, 2016, 20.

⁶ Исто.

Како би се у раду успешно спровела метода имагологије, неопходно је било зарад контекстуализације користити бројну литературу на српском и енглеском језику. Што се Кубе тиче, најкориснији је био приручник *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, док је за југословенско-кубанске односе коришћен мастер рад Немање Нешића *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године* браћен на Филозофском факултету у Нишу 2013. године. Поред тога, за рад је коришћена бројна литература о Хладном рату, поготово о односима у четвороуглу Вашингтон, Хавана, Москва и Београд, и њиховим варијацијама. Приручници о спољној политици Југославије и покрету Несврстаних, пре свега Драгана Богетића, били су од велике користи приликом детектовања покушаја југословенске дипломатије да балансира, што је у контексту Кубе и Хладног рата било изузетно тешко. Неопходно је споменути и монографије Радине Вучетић које су у великој мери осветлиле југословенско-америчке односе, као и цензуру која је владала 60-их година у Србији. Такође, од великог значаја је била литература која је помогла у анализи чисто југословенских наратива који се могу препознати и извући из извештаја о Куби.

На крају рада приложен је и интервју који је аутор спровео са Бориславом Лалићем, некадашњим Танјуговим дописником са Кубе у периоду од 1969. до 1973. године, што донекле попуњава празнину између догађаја који су узети у разматрање. Овај интервју помоћи ће читаоцу да употпуни слике Кубе пружене у раду, као и да увиди како се, са одређене дистанце, новинар присећа свог дописничког рада из Латинске Америке. Такође, интервју одлично осликава чињеницу да је стварање слике другог углавном несвесно.

УВОД

ХЛАДНИ РАТ

Хладни рат означава период током ког је глобални конфликт између Сједињених Држава и Совјетског Савеза доминирао међународним односима, приближно између 1946/7. и 1989. године.⁷ Сукобљени су тежили промени света како би доказали универзалну применљивост својих идеологија⁸, поделивши свет на два непријатељска блока, један капиталистички, други комунистички. Током читавог периода није дошло до директног сукоба између суперсила, али је, као директна последица њихове конфронтације и конкуренције и уз њихово спонзорство, у свету вођено преко стотину „прокси“ ратова.⁹

На самом крају Другог светског рата, поред неповерења и несугласица, САД и СССР били су савезници. Заједичким напорима, 26. јуна 1945. године, основане су Уједињене нације које су за циљ имале регулисање напетости међу великим силама и стварање система колективне безбедности.¹⁰ Стратешки гледано, у много бољој позицији после рата биле су Сједињене Државе које су имале драстично мање губитака, снажнију економију, територију непогођену ратом, снажнију флоту и ваздухопловство, као и монопол над нуклеарним оружјем. С друге стране, Совјетски Савез је имао неупоредиво већу територију, већи број копнених снага и предност у конвенцијалном наоружању.¹¹

У основи сукоба који је убрзо уследио налазио се страх да ће конкурентска суперсила прва започети рат.¹² Сједињене Државе су се бојала даљег продора совјетских снага на запад Европе након пада Немачке и успешних комунистичких субверзија на западном делу Европе, док је Совјетски Савез страховао пре свега од нуклеарних ракета које су из Европе и Турске могле погодити совјетско тло.¹³ Од тренутка када је страх превладао, сукобљене стране отпочеле су немилосрду трку у наоружању која се знатно убрзала јула 1949. године када је СССР тестирао своју прву нуклеарну бомбу. Већ крајем педесетих

⁷ О. А. Vestad, *Globalni Hladni rat*, Beograd 2008.

⁸ Исто, 14.

⁹ W. C. McWilliams, H. Piotrowski, *The World Since 1945: A History of International Relations*, Boulder 2009.

¹⁰ D. Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, Beograd 2015, 204.

¹¹ Исто, 201.

¹² P. Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*, Zagreb 2003, 10.

¹³ Исто.

година нуклеарни арсенали суперсила били су довољно снажни да вишеструко униште планету, што их није спречило да наставе да гомилају наоружање.¹⁴

Хладни рат је био изузетно динамичан сукоб и може се поделити у више фаза. Прва фаза означава период од првих великих криза на Блиском истоку и у Европи, када се почетно неповерење претворило у отворено непријатељство, све до Стаљинове смрти 1953. године.¹⁵ Другу фазу обележила је глобализација сукоба, омогућена масовним процесом деколонизације. Тако се крајем педесетих година знатно интензивирала борба за утицај у новим независним државама, пре свега у Азији и Африци, али и у осталим деловима света. Друга фаза је свој врхунац достигла 1962. године за време Кубанске ракетне кризе када је свет био надомак директног нуклеарног сукоба.¹⁶ Извлачећи поуку из ове кризе, суперсиле су ушле у фазу попуштања. Преговоре је убрзало америчко ангажовање у Вијетнаму које се показало као катастрофа, као и сукоб Совјетског Савеза са Кином и њихов потпуни разлаз. Тако су сукобљене стране селе за преговарачки сто и свет је седамдесетиг година ушао у фазу детанта.¹⁷ Године 1979. почела је фаза која је у историографији позната као Други или Нови Хладни рат, обележена рапидном трком у наоружању, окончана крајем деценије низом састанака америчких председника са Горбачовом, посебно оним на Малти 1989. године који се званично сматра крајем Хладног рата.¹⁸

Током читавог хладноратовског раздобља постојала је и подела на Први, Други и Трећи свет.¹⁹ Првим и Другим светом су се сматрале САД и СССР са својим савезницима, док су Трећем свету припадале бивше колонијалне или полуколонијалне афричке, азијске и латиноамеричке земље које су биле под европском доминацијом, или прецизније речено паневропском, укључујући америчку и руску.²⁰

Латинска Америка у почетку хладноратовског сукоба није имала велики значај зато што се доминација Сједињених Држава, успостављена у 19. веку, није доводила у питање.²¹ Вашингтон је тај део света сматрао својом интересном сфером, а Хладни рат је

¹⁴ W. C. McWilliams, H. Piotrowski, *The World Since 1945: A History of International Relations*, 2.

¹⁵ J. W. Young, J. Kent, *International Relations Since 1945*, Oxford 2013.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ W. R. Keylor, *A World of Nations: The International Order Since 1945*, New York 2008.

²⁰ O. A. Vestad, *Globalni Hladni rat*, 12.

²¹ D. Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, 241.

утицао да се дотадашња борба САД-а против мешања европских колонијалних сила у свом „дворишту“ претвори у борбу против ширења комунизма по Западној хемисфери. Две године након завршетка рата потписан је уговор у Рио де Жанеиру којим су Сједињене Државе институционализовале своју доминацију на континенту у новом контексту.²² Страх Вашингтона од „комунистичке инфилтрације“ директно је довео до интервенције у Гватемали 1954. године и, након случаја Кубе пет година касније, уласка Хладног рата у хемисферу.²³

КУБА

Батистин режим и револуција

Фулгенцио Батиста био је доминантна политичка фигура на Куби око 25 година. Владао је, директно или индиректно, од 1933. до 1959. године.²⁴ За време Батисте, Куба је била стетиште неједнакости, ускраћивања слобода и корупције. Земљопоседничка класа која је била основа режима, у потпуности је своје економске интересе везала за САД. Диктаторски режим уопште се није бавио аграрном реформом, индустријализацијом, нити било каквим улагањима.²⁵ Сам Батиста је одржавао директне везе са америчком владом и са организованим криминалом у Сједињеним Државама. Тако је Хавана постала уточиште за коцкаре, дилере дроге и проститутке.²⁶ Незадовољство народа расло је из године у годину.

Борбу против оваквог режима започео је Фидел Кастро, један од студентских вођа, заједно са својим присталицама. Напад је извршен на касарну у Монкади јула 1953. године.²⁷ После ове неуспешне операције завереници су похапшени, али их је председник убрзо амнестирао. Ослобођени, Кастро и другови сколотили су се у Мексико где су, припремајући се за нове акције, остали све до 1956. године.²⁸ Новембра месеца неколико десетина револуционара, решених да по сваку цену да оборе Батистин режим, припело је

²² Исто.

²³ Исто, 243-246.

²⁴ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 457.

²⁵ J. W. Young, J. Kent, *Internacional Relations Since 1945*, 108.

²⁶ R. D. Šulciger, *Američka diplomatija od 1900*, Beograd 2011, 243.

²⁷ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 446.

²⁸ D. Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, 245.

натраг на Кубу. Међу њима су поред Кастра били његов брат Раул и Ернесто Че Гевара.²⁹ Утаборили су се као герилци у планинама Сијера Маестре одакле су отпочели оружани устанак. Како су се налазили у периферном делу острва, борбе су водили углавном са локалним снагама и нису претерано угрожавали режим, али, постепено су задобијали симпатије локалног становништва. Пресудна је била 1958. година када су борбе почеле да се, из руралних предела, преливају на градове.³⁰ Народ је масовно прилазио револуционарима када је војска почелела да примењује невероватну бруталност као одговор на герилске нападе. Пламен устанка захватио је цело острво што је Батисти био јасан знак да он и његове деморалисане трупе немају никакве шансе против Фидела Кастра и његовог покрета „26. јул“³¹. Последњег дана 1958. године револуција је званично тријумфовала, а диктатор је, заједно са делом своје Владе, напустио земљу.³²

Постреволуционарна Куба

Упркос победи револуције и доласку на власт њених носилаца, њихово идеолошко опредељење није било сасвим јасно. Фидел Кастро је у почетку више деловао као реформски националиста него као комуниста.³³ Кубанско руководство водило изузетно опрезну политику тако што је избегавало да критикује САД током, али и после револуције. Ипак, као последица спровођења револуционарних мера, у Вашингтону је почео да се пали аларм. Мере као што су аграрна реформа, национализација и експропријација, велики кубански сусед окарактерисао је као комунистичке.³⁴

Иако су се кубански званичници ограђивали од комунизма, односи на релацији Вашингтон-Хавала бивали су све лошији. Како би се ослободила притиска, Куба је уложила много напора да успостави добре односе са земљама широм света, пре свега са оним које воде политику несврставања.³⁵ Циљ је био да се успостављањем ближих односа са Источним блоком не иритирати сувише САД, које су на Куби и даље држале војне базе. Такође, Куба је показивала амбиције да води независну политику, што је био други разлог

²⁹ Исто.

³⁰ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 447.

³¹ Покрет симболично назван по датуму напада на касарну у Монкади 1953. године.

³² D. Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, 245.

³³ Исто.

³⁴ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 458-461.

³⁵ Исто, 501.

за држање дистанце од СССР-а.³⁶ Ипак, како се притисак повећавао, Куба се све више окретала америчким супарницима, а од октобра/ноцембра 1959. године, ситуација се рапидно мењала. Преломна тачка за отворено погоршање односа са САД био је фебруар 1960. и посета Анастаса Микојана, једног од највиших совјетских званичника, приликом које је Куба потписала билатерални уговор са Совјетским Савезом.³⁷ До марта 1960. године совјетско вођство је прихватило захтев Кубанаца да им пошаљу оружје и војне инструкторе.³⁸

Сједињене Државе константно су смањивале увозне квоте за шећер, што је било фатално за кубанску привреду која је живела од тог извоза.³⁹ На те мере је кубански режим одговорио конфисковањем комплетне америчке имовине на острву што је довело до отказивања свих извозних квота и потпуног прекида односа крајем године.⁴⁰ Паралелно са овим процесом, уследила је масовна емиграција Кубанаца у САД, пре свега људи из економске и друштвене елите. Рачуна се да је у периоду од 1960. до 1962. године Кубу напустило око 200 хиљада људи.⁴¹

У Вашингтону су покушали да искористе малопре споменуте кубанске емигранте како би збацили Кастров режим. Наиме, ЦИА је их је наоружала и обучила за инвазију на острво. Доласком Кенедијеве администрације јануара 1961. акција је већ била припремљена, а председник се одлучио за блажу форму, тј. инвазију без директног учешћа америчких снага, већ коришћењем управо избеглих Кубанаца.⁴² Напад је отпочео 17. априла исте године у Заливу свиња, и завршио се потпуним фијаском. Кубанска револуционарна војска лако је изашла на крај са избеглицама, разбивши заблуду да ће им се народ Кубе прикључити у рушењу режима.⁴³ Ова акција била је пресудна за Кастро да се изјасни као марксиста, што је званично објавио преко радија децембра исте године.⁴⁴

Неуспех инвазије само је приближио Кубу Совјетском Савезу. Страхујући од новог покушаја напада, Кастро је прихватио допремање совјетских нуклеарних ракета средњег

³⁶ Исто.

³⁷ Исто, 460-466.

³⁸ О. А. Vestad, *Globalni Hladni rat*, 231.

³⁹ D. Stojanović, *Radanje globalnog sveta 1880-2015*, 246.

⁴⁰ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 462.

⁴¹ Исто.

⁴² D. Stojanović, *Radanje globalnog sveta 1880-2015*, 284.

⁴³ Исто.

⁴⁴ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 464.

домета на кубанско тле.⁴⁵ Овим потезом се Западна хемисфера нашла у домету совјетских ракета, што је директно утицало промену односа снага у Хладном рату. Када су амерички сателити снимили ракетну базу, Кенеди је наредио успостављање „карантина“ око Кубе и захтевао од Совјета повлачење. Совјетска флота опремљена нуклеарним наоружањем се потом упутила ка Куби, након чега је уследио најдраматичнији тренутак када је свет био на ивици атомског рата. Катастрофа је била на помолу, али је ипак дошло до преговора. Исход је био повлачење совјетских ракета са Кубе, америчких из Турске уз гаранције САД да неће нападати Кубу, успостављање отворене линије између два председника, као и први договор о ограничењу атомског наоружања, због чега је ова криза била важан тренутак ка детанту који је наступио крајем деценије.⁴⁶

Након ракетне кризе, Вашингтон је наставио да угрожава Кубу у потпуности бојкотујући било какву економску сарадњу. Као одговор, Куба је отпочела да води изузетно динамичну спољну политику са циљем избегавања изолације успостављањем добрих односа великим бројем држава. Такође, Куба је почела да извози своју револуцију, поготову у остатку Латинске Америке, услед чега је дошло до захлађења са Совјетским Савезом који се противио независној политици Хаване и даљем затезању односа између Кубе и САД.⁴⁷ Када су Кубанци одбили да се у потпуности ставе на страну Кине у совјетско-кинеском сукобу, почели су да се кваре односи и са Пекигом, што је претило да Куба упадне у потпуну међународну излацију. Крајем шездесетих дошло је до промене стратегије и Куба се поново вратила у загрљај Совјетском Савезу, оставши верна овој суперсили до њеног распада. У том контексту Куба је, уз свесрдну совјетску подршку, отпочела низ интервенција на афричком континенту, пре свега у Анголи и у Етипији за време Огаденског рата.⁴⁸ Такође, Куба је била активан члан Покрета несврстаних, поготову у периоду од 1979. до 1982. када је председавала, иако то није играло велику улогу у њеној спољној политици.⁴⁹

Централна фигура револуционарне Кубе био је Фидел Кастро који је острвом владао више од пола века. Његов режим показао је највише успеха у здравству и школству. Наиме, по доласку на власт, руководство Кубе отпочело је масовну кампању

⁴⁵ К. Robbins, *The World Since 1945: A Concise History*, Oxford 1998, 75-76.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 501-503.

⁴⁸ Исто, 504-508.

⁴⁹ Исто, 506.

описмењавања која је дала одличне резултате, а здравствена заштита успостављена је као основно право сваког држављана.⁵⁰ Такође, режим је успео готово да искорени незапосленост и да обезбеди равномерну расподелу добара свом становништву, иако су америчке санкције биле отежавајући фактор.⁵¹ С друге стране, Куба је била изузетно ауторитарна држава у којој су гушене многе слободе и у којој је на снази била снажна цензура. На Куби је владао једнопартијски систем, званично уведен 1965. године када је формирана Комунистичка партија Кубе.⁵² Што се економије тиче, успостављено је централно планирање, а приватно власништво је потпуно укинато.

ЈУГОСЛАВИЈА

Партизански покрет, под вођством Комунистичке партије Југославије на челу са Јоспом Брозом Титом, изашао је као апсолутни победник из рата на подручју Југославије⁵³. Након ослобођења земље дошло је до јасног дисконтинуитета са претходном Краљевином Југославијом тако што је монархија укинута, а земља је федерално устројена. У новонасталој држави уведен је социјалистички једнопартијски систем који је одликовала доминантна позиција Комунистичке партије и Тита.⁵⁴

Спољна политика социјалистичке Југославије била је изузетно сложена, амбициозна и јединствена. Свој препознатљиви курс успоставила је као одговор на снажне притиске блокова када се, после више година лутања, определила за политику несврстаности која јој је омогућила самосталност и националну независност. Тако земља није припала ни Истоку ни Западу, иако је била принуђена на сарадњу и са Истоком и са Западом.⁵⁵ У првим послератним годинама централно место југословенске спољнополитичке оријентације чинила је политичка, економска, идеолошка, војна и културна сарадња са Совјетским Савезом, која је такође подразумевала свакодневно удаљавање од Запада.⁵⁶ Оног тренутка када је Југославија, као земља са аутентичном социјалистичком револуцијом, показала назнаке за самосталним иступањем дошло је до драматичног

⁵⁰ Исто, 479-486.

⁵¹ Исто, 477.

⁵² Исто, 491.

⁵³ У периоду социјалистичке Југославије овај период је називан Народноослободилачком борбом. Видети: В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988: druga knjiga*, Beograd 1988.

⁵⁴ М. Чалић, *Историја Југославије у 20. веку*, Београд 2013, 218.

⁵⁵ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 316.

⁵⁶ Љ. Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, Beograd 2014, 51.

раскида са Совјетским Савезом 1948. године.⁵⁷ Како би избегла међународну изолацију, Југославија се у потпуности окренула Западу, у чијем интересу је било подржати земљу која је иступила из монолитног совјетског блока, без обзира на њену идеолошку матрицу.

Једнострана сарадња са Западом, поред бројних финансијских бенефиција, у великој мери је оптерећивала југословенску државу, захтевајући од ње, директно или индиректно, бројне уступке. Из тог разлога се у Југославији осетило велико олакшање због помирења са СССР-ом које је наступило за време посете Никите Хрушчова Београду јуна 1955. године.⁵⁸ Од тог тренутка совјетско руководство константно је покушавало да врати Југославију у „лагер“, што је званични Београд поновно упућивало на Запад. Тиме је хладноратовска позиција Југославије постала изузетно комплексна, а односи са суперсилама мењали су се из дана у дан.

Паралелно са константним балансирањем између суперсила, Југославија је отпочела своју политику отварања према земљама Трећег света. Уобличавање југословенске политике несврстаности временски се поклапало са стварањем самоуправног социјализма по коме је Југославија била јединствена.⁵⁹ Крај педесетих био је у знаку велике дипломатске офанзиве која је довела до првог окупљања неангажованих земаља у Београду септембра 1961. године.⁶⁰ Процесом деколонизације, Покрет несврстаности рапидно се ширио, а његову главну моћ представљало је заједничко иступање земаља чланица у Уједињеним нацијама. И поред тога, Југославија је шездесетих година била принуђена да се приклања суперсилама од којих је зависила њена финансијска стабилност. Крајем шездесетих и почетком седамдесетих година клатно југословенске несврстане политике коначно је дошло у равнотежни положај. Такође, успостављен је баланс према блоковима, задржан до краја Хладног рата.⁶¹

ЈУГОСЛОВЕНСКО-КУБАНСКИ ОДНОСИ

Односи Југославије и Кубе у највећој мери су функционисали по хладноратовским правилима, у оквирима четвороугла Београд-Хавана-Вашингтон-Москва. Непосредно након доласка на власт Фидела Кастра, Југославија је признала нов режим у Хавани. У

⁵⁷ D. Vogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, Београд 2019, 22.

⁵⁸ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 320.

⁵⁹ D. Vogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, 23.

⁶⁰ Исто, 76-91.

⁶¹ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 366.

почетку су се односи развијали повољно, о чему су сведочиле узајамне посете делегација под називом „Мисија добре воље“ из лета 1959. године.⁶² Добри односи били су у интересу обе стране, Кубе чије је руководство најавило потпуно независну спољну политику и Југославије која је увелико водила несврстану политику показујући амбиције да постане предводник ванблоковских земаља.⁶³

Убрзо је дошло до захлађења које је проистекло из добрих односа Југославије и Сједињених Држава и везивања Кубе за Совјетски Савез и Источни блок.⁶⁴ Преломна тачка била је посета совјетског званичника Анастаса Микојана Куби из фебруара 1960. године након које се Куба све више окретала ка СССР, што је директно утицало да односи са Југославијом крену силазном путањом.⁶⁵ Овакав тренд у билатералним односима на кратко је прекинут 1961. и 1962. године, за време искрцавања у Заливу свиња и Кубанске ракетне кризе, када је Југославија у потпуности стала на страну Кубе, и када су се односи на релацији Београд-Москва значајно поправили.⁶⁶

Након кратког предаха односи између Кубе и Југославије опет су запали у кризу услед поновног приближавања Београда и Вашингтона.⁶⁷ Врхунац лоших односа био је у периоду од 1967. до 1970. године када је дошло до потпуног прекида. Совјетска интервенција у Чехословачкој, која је различито гледана из Београда и Хаване, узима се као кулминација сукоба.⁶⁸ Тако су се догађања у Чехословачкој поклопила са поновним приближавањем Кубе и Совјетског Савеза што је, по већ установљеном обрасцу, значило захлађење Хаване са Београдом.

Након тога ствари су почеле да се поправљају, Југославија је завршила са својим спољнополитичким лутањима и њени односи са суперсилама ушли су у знатно мирније воде⁶⁹, што је значило и поправљање односа са Кубом који се од тада могу углавном

⁶² Предводник кубанске Мисије добре воље која је посетила Југославију августа 1959. био је Ернесто Че Гевара. Више о тој посети: М. Пејчиновић, „Че Гевара у Југославији 1959. Прилог познавању успостављања југословенско-кубанских односа“, *Војноисторијски гласник*, 2 (2017), 235-257.

⁶³ Н. Нешић, *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године*, Мастер рад браћен на Филозофском факултету у Нишу 2013. Године, 22.

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ Исто, 42.

⁶⁶ Исто, 49-66.

⁶⁷ Исто, 76.

⁶⁸ Исто, 73-81.

⁶⁹ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 365-366.

квалификовати као пријатељски.⁷⁰ Тако су две посете Фидела Кастра, прва у марту 1976. и друга у септембру 1986. године, протекле у знаку побољшања односа. У овом периоду једину препреку су представљали различити ставови две земље на Шестој конференцији несврстаних у Хавани 1979. године.⁷¹

⁷⁰ Н. Нешић, *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године.*

⁷¹ Исто.

I СЛИКА И КАРАКТЕР КУБАНСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

СТАРИ РЕЖИМ

У новинским текстовима који су се бавили Кубанском револуцијом и ситуацијом у тој земљи може се пратити негативна слика старог, Батистиног режима. То уопште није необично с обзиром на чињеницу да је један од кључних наратива социјалистичке Југославије био наратив о „трулом и ненародном“, старом режиму. Тако је, кад год крупни политички догађаји нису били у првом плану, коришћена прилика да се стари режим на Куби означи као корумпиран, експлоататорски, ненародни, немарални и труо, а револуција као једини пут кубанског народа ка слободи. На тај начин домаћа публика била је у могућности да се присети свог искуства са „сличним“ режимом, окончаним победничком револуцијом у Народноослободилачкој борби.

Слика Батистиног режима почела је да се кристализује већ у првим вестима које су долазиле до Југославије након тријумфа Кубанске револуције.⁷² Извештавање о срушеном кубанском режиму посебно је доминирало првих неколико година од његовог пада. Непходно је нагласити и да је поред великих криза из 1961. и 1962. године, када је Куба била вест број један свих светских медија, увек било простора да се понешто напише о пропалом кубанском режиму.⁷³ Како је време одмицало, тако се слика Батистиног режима губила у југословенској штампи. У главном фокусу тада налазили су се југословенско-кубански билатерални односи који су се полако обнављали, као и наступање ове две државе у покрету Несврстаности. У том контексту, ситуација на Куби пре револуције само је поменута приликом прве Кастрове посете Југославији из марта 1976. године.⁷⁴

Готово сваки пут када се говори о бившем режиму на Куби, неизоставно је спомињање Батисте, „персоналификације свега негативног пре револуције“, уз чије име се сваки пут употребљавао атрибут „диктатор“. У већини тренутака немогуће је одвојити слику режима од слике самог Батисте, о чијој политичког биографији се доста писало у штампи. Тако се наводи да је он у почетку био популаран, демократски оријентисан и да се ослањао на

⁷² Ђ. Јулиус, „Смена на Куби“, *Политика*, 5. јануар 1959, 3.

⁷³ Б. Лазих, „Историјат двогодишње кризе“, *Борба*, 19. април 1961, 3; А. Furlan, „Zgodovina Kube“, *Delo*, 26. октобар 1962, 5.

⁷⁴ М. Милојевић, „Симбол кубанске револуције“, *Борба*, 6. март 1976, 3.

подршку радника и сиромашних, али да је убрзо окренуо већину Кубанаца против себе. Како се наводи, његова владавина свела се на подршку средњих слојева националне буржоазије.⁷⁵ Такође, уочљиво је наглашавање и често помињање државног удара из 1952. године, када је Батиста постао „непријатељ широких слојева Кубанаца“⁷⁶. Како је акценат био на овом догађају, јасне су биле алузије на претходни југословенски режим и на омражену „монархо-диктатуру“.

Национална издаја, стављање режима у службу страног капитала и страних компанија, пре свега америчких, такође се могу јасно издвојити као тема у штампи, и то у првим данима после победе Кубанске револуције. Наводи се да је Батиста све чинио како би изашао у сусрет страним компанијама, а његове мере су доводиле до отпуштања и велике незапослености. У штампи се подвлачио и коруптивни карактер претходне власти, па се наглашавало да се он богатио „астрономски, брзином метеора“.⁷⁷ Временом се ова слика само проширивала и додатно радикализовала. Тако се већ 1961 године, за време кризе у Заливу свиња, може видети да је Батиста ослободио америчка предузећа на Куби пореза на приход, те је стога за време његове владавине увезен највећи део америчког капитала. На тај начин су, како се наводи, амерички капиталисти на Куби инвестирали преко милијарду долара, а Батисти омогућили најлуксузнији живот.⁷⁸ Такође, писало се да су амбасадори САД-а, по правилу пословни људи из великих корпорација, без икаквих сметњи остваривали своје интересе.⁷⁹ У односу на 1959. годину, јасно се уочава снажнија критика Американаца и њихових капиталиста, а то се лако може повезати са заоштравањем односа на релацији Београд-Вашингтон.⁸⁰

Када је домаћа штампа извештавала о великом богаћењу Батисте и његових сарадника, стално је потенцирана спрега режима са великим америчким корпорацијама, иако је непобитна чињеница да је кубанска економија била у потпуности под контролом америчког капитала.⁸¹ Тиме се јачала слика о „ненародном режиму“ где је профитирала неколицина Кубанаца при врху, док је народ већински гладовао.⁸² До којих је то граница

⁷⁵ Ђ. Јулиус, „Смена на Куби“, *Политика*, 5. јануар 1959, 3.

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ А. Албинун, „Преврат на Куби“, *Борба*, 5. јануар 1959, 3.

⁷⁸ М. Милошевић, „Каква је Куба била-каква данас јесте“, *Нин*, 23. април 1961, 1.

⁷⁹ Б. Лазић, „Историјат двогодишње кризе“, *Борба*, 19. април 1961, 3.

⁸⁰ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 343-347.

⁸¹ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 449.

⁸² Исто.

ишло, наводи се, најбоље демонстрирају скупocenости пронађене у Батистиној вили: слике најчувенијих мајстора, униформе везене златом, скупocени гоблени, ордење са брилијантима, 114 телевизијских и радио апарата који су постављени чак и по клозетима. Врхунац је био телевизијски апарат од чистог злата.⁸³ Такође, потенцирана је слика неслућене корупције диктатора и његових сарадника. Они су, на пример, организовали лутрију која је доносила „баснословне приходе“, а јавна тајна је била да су добитници углавном били сенатори и народни посланици. Како је закључено, нико никада неће сазнати колико је новца завршило у џеповима једне групе људи која је годинама експлоатисала Кубу.⁸⁴ Тако постављено, све се уклапало у један од тадашњих наратива у ком је буржоазија у бившем југословенском режиму немилосрдно експлоатисала народ, што је доводило до огромног богаћења мале групе људи, а већина је, такође гладовала.

Као неодвојива од претходне слике, уочава се слика општег неморала у предреволуционарној Куби. Сам Батистин режим означава се као главни спонзор моралног посрнућа. Он није само сарађивао са великим компанијама, него како се наводило, и са америчким гангстерима. Наводи се да је Батиста самовољно издавао дозволе за коцкарнице, што је довело невероватног повећања броја локала и уређаја намењених игри и хазардирању. Тако су „коцкарнице ницале као печурке на кубанском тлу и доносиле велике зараде организаторима који су радили свој посао тесно повезани са Батистом и његовим људима.“⁸⁵ У том контексту, на више места, Куба пре револуције окарактерисана је као „северноамерички „Елдorado“, постојбина мамбе и дебелих цигара, рекламни плакат отмених коцкарница.⁸⁶ Такође, била је постојбина проституције и луксузних хотела, што је као магнет привлачило богате стране туристе. Као контраст оваквог, раскошног центра Хаване, наводи се „друга“ Куба са 2.8 милиона становника без електричне струје, са 400 хиљада породица у пренасељеним стамбеним јазбинама, са 200 хиљада страћара и колибица уместо кућа, која је је константно гладовала.⁸⁷ На тај начин, за домаћу јавност, стављан је знак једнакости између неморала и капитализма, а јасно се назирало да једино револуција може „прочистити“ такав систем и друштво.

⁸³ М. Милошевић, „Каква је Куба била-каква данас јесте“, *Нин*, 23. април 1961, 1.

⁸⁴ „Куба више није рај за гангстерске банде“, *Нин*, 18. јануар 1959, 15.

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ В. Савић, „Риба се није подигла“, *Нин*, 23. април 1961, 2-3; В. Савић, „Рат није ником брат“, *Нин*, 4. новембар 1962, 3.

⁸⁷ Б. Лазић, „Историјат двогодишње кризе“, *Борба*, 19. април 1961, 3.

Једна од сталних слика у југословенској штампи била је слика о Куби као земљи терора. Све време се понављало да је стари режим примењивао терор, хапшења и малтретирања противника. Непосредно након пада диктатуре, константно се писало о „несхватљивом броју злочина које су починили Батистини људи, за време своје терористичке владавине“.⁸⁸ Такву слику Батисте као „свирепог тиранина који је сваког дана мучио и убијао људе по тамницама“⁸⁹, можемо пронаћи у штампи до краја посматраног периода. Наравно, нигде се у штампи не могу пронаћи подаци да је Батистина армија руководила серијом социјалних програма који су имали за циљ образовање руралног становништва у областима пољопривреде, хигијене и исхране.⁹⁰ То јасно показује да је циљ био представити стари режим у што горем светлу.

Посебно су интересантна извештавања о забрани рада КП Кубе и масовним убиствима и хапшењима комуниста на Куби.⁹¹ Акцент на овом феномену не треба да буде нејасан с обзиром на чињеницу да су комунисти били забрањивани, хапшени и прогоњени у Краљевини Југославији. Такође, у потпуности се прећуткује чињеница да је КП Кубе била у одличним односима са Батистиним режимом крајем тридесетих и почетком четрдесетих година.⁹² У то периду је имала три места у Сенату, а забрањена је тек 1952. године.⁹³

Такође, када се говорило Батистином режиму, увек је коришћен речник који јасно указује на југословенска искуства. Тако се на пример сваки пут може прочитати о „бекству диктатора Батисте у Доминиканску Републику“⁹⁴, или, како се чешће формулисало „бекство авионом Батисте са својом породицом, министрима и 300 милиона долара државног новца“.⁹⁵ Оваква формулација стајала је сваки пут када се писало о паду Батистиног режима, неодољиво подсећајући на догађаје из априла 1941. године у Југославији. Такође, синтагме као што су „свргавање Батисте значи остварење тежњи целокупног кубанског народа“⁹⁶, „делови Батистине армије који се нису компромитовали

⁸⁸ „Нови режим на Куби не жели никакво потчињавање САД“, *Политика*, 17. јануар 1959, 2.

⁸⁹ „Напад на Кастра“, *Нин*, 1. мај 1961, 14.

⁹⁰ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 437.

⁹¹ „Сви уговори које је закључила бивша влада биће поштовани“, *Политика*, 12. јануар 1959, 3; А. Албинун, „Преврат на Куби“, *Борба*, 5. јануар 1959, 3.

⁹² *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 436.

⁹³ Исто, 441-445.

⁹⁴ „Смена на Куби“, *Илустрована Политика*, 13. јануар 1959, 3,8-10.

⁹⁵ „Два лика“, *Политика*, 24. јануар 1959, 3.

⁹⁶ „Свргавање Батисте значи остварење тежњи целокупног кубанског народа“, *Политика*, 24. јануар 1959, 3.

убствима и пљачком“⁹⁷ и, на крају, „суђење Батистиним присталицама оптуженим за злочине против народа“⁹⁸, непогрешиво указују на последњу фазу рата и долазак на власт Југословенске револуције.

На самом крају, као нека врста биланса Батистине владавине, на пар места се може прочитати поражавајућа статистика. Наводи се да је на Куби 8 % земљопоседника држало 75% обрадивих површина, док је на другој страни било 700 хиљада беземљаша, милион жена и деце никада није имало ципеле на ногама, пола милиона пољопривредника никада није окусило ни месо ни млеко, више од милион Кубанаца није примило никада основну медицинску помоћ, неписменост од 33,5%, већи број незапослених од Италије и Француске које имају 8 пута више становника итд.⁹⁹ Како се закључује, у таквим приликама један је устанак могао успети само под условом да му циљ није пука персонална промена него дубоко мењање стања и односа, тј. револуција.¹⁰⁰ То се такође лако може уклопити у наративе југословенских комуниста који су „стару“ Југославију сматрали најзаосталијом државом у Европи, а револуцију као једини лек за поражавајућу статистику коју су често истицали у први план.

С друге стране, неопходно је нагласити да се у литератури поред оваквих података може прочитати и да је на пример Куба имала други највећи доходак по глави становника у Латинској Америци, да је била трећа по броју радио апарата и телевизора на хиљаду становника и, на крају, била је убедљиво прва по броју телефона, новина и путничких возила.¹⁰¹ Овакве информације се не могу пронаћи на страницама југословенске штампе што јасно указује на намеру да се стари режим представи искључиво негативно и стереотипно.

СЛИКА РЕВОЛУЦИЈЕ И ЊЕНИХ ТЕКОВИНА

Револуционарна борба кубанских герилаца за слободу показала се као једна од најјаснијих слика у југословенској штампи. Њихови подвизи провлаче се кроз извештавање о свим кључним догађајима који су узети у разматрање, чак и када југословенско-кубански односи нису били на завидном нивоу. Једноставно речено,

⁹⁷ „У Хавани влада мир“, *Политика*, 9. јануар 1959, 3.

⁹⁸ „Кастро позива на јединство земље“, *Борба*, 10. јануар 1959, 3.

⁹⁹ Б. Лазих, „Историјат двогодишње кризе“, *Борба*, 19. април 1961, 3.

¹⁰⁰ Исто.

¹⁰¹ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 451.

искаживање јасних симпатија и величање револуционарне борбе кубанског народа било је идеална прилика да се југословенска јавност подсети на Народноослободилачку борбу, чак и без њеног директног спомињања.

Једини изузеци могу се уочити у првим данима јануара 1959. године када се о догађањима на Куби извештавало хладније и са великом опрезношћу. Тако се на више места у штампи покрет Фидела Кастра карактерише као побуњенички, без много детаља.¹⁰² Већ неколико дана касније почињу да се описују епизоде из Кубанске револуције¹⁰³ и устаљује се позитивна слика герилске борбе покрета „26. јул“, што се могло пратити до краја посматраног периода. Интересантно је да је југословенска јавност подржавала кубанске герилце и њихову револуцију, иако се у том тренутку није искристалисало њихово идеолошко опредељење.¹⁰⁴ Тако се у почетку писало да Кастру нико није давао никакве шансе, да је Батиста изгледао као „непобедиви цин“. Како се наводи, пресудна је била подршка народа која је била најзаслужнија за велику победу¹⁰⁵, што се и касније потенцирало.

Мање од годину дана касније, приликом посете Ернеста Че Геваре Југославији, оваква слика у штампи се драстично појачава. Југословенска штампа је почела интензивно да упознаје домаћу јавност о недавно завршеној борби кубанских герилаца за слободу свог народа и пре него што је Че Гевара допутовао. Наиме, недељу дана пре него што је Мисија стигла, тачније од 7. до 12. августа, у *Вечерњим Новостима* почели су да излазе фељтони под називом *Седамнаест кастрових пушака-како је аргентински лекар Ернест Гевара доживео Кубанску револуцију*.¹⁰⁶ Они представљају романсиране доживљаје Че Геваре о Кубанској револуцији, а писао их је Миодраг Мија Илић¹⁰⁷ на основу Чеових исказа датих страним новинарима. У фељтонима се говори о многим епизодама Кубанске револуције, а акценат је стављен на пожртвованост и упорност Геваре и његових сабораца који су ушли у, како се наводи, грандиозну борбу ослобађања кубанског народа од експлоататорског режима. Фељтони су обилovali невероватним причама о борби Батисте и његове до зуба

¹⁰² „Председник је напустио земљу и предао власт војној хунти“, *Политика*, 4. јануар 1959, 3; „Победа побуњеника на Куби“, *Борба*, 4. јануар 1959, 1.

¹⁰³ Бројне фотографије герилаца пратиле су описе револуције у штампи тих дана.

¹⁰⁴ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 458-461.

¹⁰⁵ „Смена на Куби“, *Политика*, 5. јануар 1959, 3.

¹⁰⁶ М. Илић, „Седамнаест кастрових пушака-како је аргентински лекар Ернест Гевара доживео Кубанску револуцију“, *Вечерње Новости*, 7-12. август 1959, 5-6.

¹⁰⁷ Драмски писац и сценарист, припадао је првог генерацији- оснивачима *Вечерњих Новости*.

наоружане војске против шачице герилаца под командом Фидела Кастра.¹⁰⁸ Та „шачица“ имала је нешто што противник није могао ни да замисли, подршку народа.¹⁰⁹ Тако је у фељтонима Кубанска револуција обојена племенитим бојама и доведена у везу са југословенском борбом против свих тлачитеља, непријатеља народа.

За време те посете, штампа је на више места величала борбе кубанских герилаца. Они се описују као људи који су препешачили стотине километара по неприступачним теренима, људи који су се голим рукама дигли против тенкова, авиона и оклопних возила, а сваки комад оружја отимали су борбом.¹¹⁰ Оваквим описима може се закључити да је став штампе према револуцији био недвосмислен. У први план се стављају голоруки герилци који се у борби за правду сучељавају са далеко надмоћнијим непријатељем којег на крају побеђују. Тако је примењен мотив „Давида и Голијата“, митске приче о неравноправној борби и победи слабијег над јачем. И у овом случају, слабији је морао да тријумфује борећи се за праведну ствар, што је југословенска штампа свесрдно величала уједно репродукујући главни наратив НОБ-а.

Иста слика се и касније провлачила у југословенској штампи иако је, због других догађања у првом плану, губила на интензитету. Извештавало се како је Фиделова војска „барбудоса“ која је израсла из групице од стотињак људи који су се искрцали на Сијера Маестри са брода „Гранма“ успела да задобије неограничену подршку народа и славно тријумфује.¹¹¹ Тако је, како се писало, слободољубиви народ Кубе окончао дуги и херојски бој против мрачне Батистине диктатуре и извршио дубоке прогресивне друштвене реформе.¹¹² На овим примерима јасно се уочава потенцирање народног карактера Кубанске револуције као основе њеног легитимитета, што је недвосмислено указивало на Југославију и њену револуцију.

Поред герилске борбе Кубанаца, у југословенској штампи доста се писало о малопре поменути дубоким и прогресивним друштвеним реформама. Тако се резултати Кубанске револуције могу интезивно пратити од почетка шездесетих година. Још се за време посете Че Геваре Југославији извештавало о низу мера које су спроводиле нове власти, а акценат

¹⁰⁸ М. Илић, „Седамнаест кастрових пушака-како је аргентински лекар Ернест Гевара доживео Кубанску револуцију“, *Вечерње Новости*, 7-12. август 1959, 5-6.

¹⁰⁹ Исто.

¹¹⁰ Х. Штајнер, М. Илић, „КУБАНСКА МИСИЈА У БЕОГРАДУ“, *Вечерње Новости*, 13. Август 1959, 2.

¹¹¹ Ђ. Јулијус, „Слом оружане интервенције против Кубе“, *Политика*, 21. април 1961, 1.

¹¹² „Читав народ се латио оружја“, *Борба*, 20. април 1961, 1-2; „Osemindvajset nemirnih mesecev“, *Delo*, 20. април 1961, 7.

је био на аграрној реформи. Че је аграрну реформу описивао као неопходну ставку, кључну како би се осамосталио народ који је водио борбу за слободу и слободан живот.¹¹³ Такође, аграрна реформа представља први и најзначајнији корак ка индустријализацији Кубе и Че ју је означио као *борбу за право оних који обрађују земљу*.¹¹⁴ У тој фази уочавала се велика опрезност у извештавањима, изјаве кубанске делегације само су преношене, без икаквог коментарисања и тумачења. Занимљиво је да је југословенска штампа остала уздржана када се писало о овим мерама, иако се о њима доста извештавало, посебно о аграрној реформи. Може се претпоставити да је та уздржаност долазила управо одатле што идеологија покрета још није била позната, као и због великих промена које је револуција изазвала у односима две суперсиле, са којима у том тренутку Југославија није желела лоше односе.¹¹⁵

Аграрна реформа и остале тековине Кубанске револуције, која је полако добијала своје коначне обресе, могу се интезивно пратити у штампи од почетка шездесетих година. Генерално, од тада доминира општа глорификација револуције и њених мера, што не треба да изненађује с обзиром на чињеницу да је југословенски режим стално истицао постигнућа своје револуције. Неопходно је нагласити и да се кубански режим 1961. године јасно изјаснио као комунистички.¹¹⁶ Такође, још годину дана раније, Совјетски Савез дао је Куби директну помоћ од 100 милиона долара, а потписан је и уговор о куповини четири милиона тона шећера годишње. То је, као одговор на велике притиске САД-а, знатно охрабрило Кубу да спроведе читав низ нових и радикалнијих мера.¹¹⁷ У том контексту се могло прочитати да Кубанце нарочито охрабрује аграрна реформа, тада увелико у току, која је између осталог подразумевала одузимање свих поседа већих од 100 хектара и национализацију имања страних држављана.¹¹⁸ Такође, наводи се да је Куба тек после револуције претворена у државу, а да је Кастрова аграрна реформа спасила Кубанце „траљавих тршчаних колибица и бедне исхране која се искључиво састојала из шећера и парчета сушене рибе празничним данима.“¹¹⁹ Поставља се питање да ли отворена

¹¹³ Х. Штајнер, М. Илић, „КУБАНСКА МИСИЈА У БЕОГРАДУ“, *Вечерње Новости*, 13. Август 1959, 2.

¹¹⁴ Ђ. Јулиус, „Желимо да што боље упознамо Југославију и да с њом развијемо пријатељске односе“, *Политика*, 14. август 1959, 3.

¹¹⁵ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 342.

¹¹⁶ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 466.

¹¹⁷ D. Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, Beograd 2015, 246.

¹¹⁸ М. Милошевић, „Куба каква је била-каква данас јесте“, *Нин*, 23. април 1961, 2.

¹¹⁹ В. Савић, „Рат није ником брат“, *Нин*, 4. новембар 1962, 3.

глорификација мера револуције почиње од оног тренутка када је Куба постала званично комунистичка држава, а доминирала 1961. године када су југословенско-амерички односи били у опадњу.¹²⁰

Поред аграрне реформе, позитивно се писало о индустријализацији и преласку Кубе на планску привреду у којој је државна интервенција имала пресудну улогу.¹²¹ Такође, истицало се да је по доласку на власт револуционарна влада предузела опсежне мере које су имале за циљ стамбено обезбеђивање кубанских радника, подизање школа, као и друге мере за побољшање животног стандарда.¹²² О резултатима Кубанске револуције најдеталјније се писало у другој половини седамдесетих година. Тада се могло прочитати да је револуција за кратко време успела да оствари велика достигнућа као што су искорењавање многих болести тропског поднебља, сузбијање алкохолизам, елеминисање проституција, неписмености и незапослености.¹²³ Извештавало се о великој кампањи описмењавања, у оквиру које је за само годину дана научило читати и писати око 700 хиљада људи. Истицала су се и велика достигнућа на пољу културе као што су отварање позоришта, оснивање симфонијских оркестара и грандиозна издавачка делатност.¹²⁴ Такође, могло се прочитати да је Куба, не тако давно, била робовласничка држава, а сада, после револуције, импресионира расном толеранцијом и равноправношћу.¹²⁵ Јасно се може уочити да је штампа писала само о позитивним тековинама Кубанске револуције, док се у југословенској штампи не може пронаћи апсолутно ништа о великим економским проблемима, масовној емиграцији, гушењу многих слобода, репресивности режима итд.¹²⁶

Приликом извештавања о Куби и резултатима саме револуције, интересантна је слика њене „лековитости“. Наиме, неколико пута приликом узимања интервјуа, за време његове посете, Чеа су упитали да ли би се икада вратио лекарској пракси. Његов одговор да државник може да учини много више него лекар¹²⁷ и да се здравље народа на тај начин чува знатно ефикасније¹²⁸ новинари су истицали у први план. Оваква теза да је револуција

¹²⁰ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 343-347.

¹²¹ А. Прља, „Дијалог пред Хабана либре“, *Нин*, 16. април 1961, 3.

¹²² М. Милошевић, „Куба каква је била-каква данас јесте“, *Нин*, 23. април 1961, 2.

¹²³ Ђ. Милошевић, „Сусрет две револуције“, *Нин*, 7. март 1976, 37.

¹²⁴ М. Тоцкић, „Институционализовање револуције“, *Комунист*, 22. јануар 1976, 25.

¹²⁵ Исто.

¹²⁶ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 457-501.

¹²⁷ Х. Штајнер, М. Илић, интервју „ЧЕ ГЕВАРА – ДРЖАВНИК И ЛЕКАР, АРГЕНТИНАЦ И КУБАНАЦ“, *Вечерње Новости*, 15. Август 1959, 3.

¹²⁸ Д. Д. М, „Куба жели свестрану сарадњу са Југославијом“, *Борба*, 14. август 1959, 1.

та која најбоље „лечи“ и чува здравље народа у потпуности им је одговарала. Касније, када се највише писало о резултатима револуције може се прочитати да је сваком детету обезбеђен литар млека дневно, захваљујући пре свега Че Гевари, човеку и лекару који се бавио лечењем друштва, али не класичном медицином.¹²⁹ Исти случај био је са домаћом револуцијом и њеним „лековитим“ дејством на све југословенске народе и народности.

Приликом евалуације Кубанске револуције у домаћој штампи, често је истицана њена аутентичност, што се може пратити од почетка шездесетих година.¹³⁰ То се посебно уклапало у југословенски наротив о сопственој аутентичној револуцији, јединственој у односу на земље „Лагера“, револуцији која је ударила темеље независној спољној политици. Касније, када се извештавало о Кастровој посети Југославији из 1976, о Титу и Кастру се говорило као вођама две аутентичне револуције са својим специфичностима и особеностима¹³¹, а у први план се стављала Титова здравица у којој су посебно наглашене ове карактеристике.¹³² Оваква слика се није изгубила ни 1986. године када се могло прочитати да је „кубански народ под Кастровим руководством извојевао победу у аутентичној револуцији“.¹³³

Врхунац позитивног сликања Кубанске револуције и режима у југословенској штампи био је за време првог великог искушења нове власти, искрцавања у Заливу свиња. У том тренутку је, као што је малопре напоменуто, дошло до захлађења у југословенско-америчким односима.¹³⁴ Тако су у штампи доминирале опште симпатије према револуционарима на Куби који су водили борбу за свој опстанак. Противници револуционара увек су називани контрареволуционарима, издајницима, страним плаћеницима, а њихов пораз је описиван као крах заблуде да Кубанци нису јединствени у подршци новој власти.¹³⁵ Такође, називани су и кубанским избеглицама које су се склониле у иностранство после победе демократског и револуционарног покрета, не усуђујући се да се суоче са народом чије су интересе подредили сопственима или онима који нису били Кубанци.¹³⁶ Све је између редова указивало на бројну југословенску

¹²⁹ Ђ. Милошевић, „Сусрет две револуције“, *Нин*, 7. март 1976, 37.

¹³⁰ М. Радојчић, „САД прете Фиделу Кастру“, *Политика*, 5. април 1961, 3.

¹³¹ Ђ. Милошевић, „Сусрет две револуције“, *Нин*, 7. март 1976, 37.

¹³² В. Рogačnik, „Fidel Castro na delovnem in prijateljskem obisku“, *Delo*, 8. mart 1976, 1.

¹³³ „Кастру уручена Златна плакета Београда“, *Политика*, 15. септембар 1986, 2.

¹³⁴ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 343-347.

¹³⁵ Р. Бајалски, „Инвазија на Кубу ликвидирана“ *Борба*, 21. април 1961, 1.

¹³⁶ З. Жујовић, „Агресија на Кубу“, *Политика*, 19. април 1961, 2.

емиграцији, непријатељски расположену према револуцији и новом режиму, и на снагу народа који је апсолутно показивао спремност да брани тековине револуције.

КАРАКТЕР КУБАНСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Питање карактера Кубанске револуције заступљено је у домаћој штампи од почетка до краја посматраног периода. Најинтересантније је пратити овај феномен првих неколико година, када је Куба пролазила кроз постепену комунистичку трансформацију. Анализом писања домаће штампе о карактеру Кубанске револуције у тим тренуцима, могу се јасно уочити и изузетно турбулентни односи Југославије са два суперсилама. Касније, након искрцавања у Заливу свиња, иста револуција редовно је означавана као социјалистичка, што је увек било у првом плану када се писало о Куби, без обзира на спољнополитичке односе у четворуглу Београд, Хавана, Вашингтон и Москва.

Непосредно након тријумфа Кубанске револуције, у југословенској штампи као и у светској јавности, поред очигледних симпатија, владала је општа конфузија по питању самог карактера револуције. Покрет Фидела Кастра описивао се као веома разнородан, од радикалних револуционарних елемената који теже озбиљним социјалним реформама у земљи и који теже побољшању положаја радничких маса, све до националистички оријентисаних људи који желе ублажавање или збацивање страног утицаја, па до либералне буржоазије која хоће „демократију и парламентаризам“, а да се не дира у социјални поредак и у позиције америчког капитала.¹³⁷

Најбољи познаваоци¹³⁸ прилика у Латинској Америци наводили су да је Кастро водио политику компромиса, често свесно недовољно прецизирану, настојећи да покрет држи на окупу на антибатијичкој платформи.¹³⁹ Његов програм из 1955. године који је подразумевао национализацију америчких поседа и њихово предавање сељацима описује се као веома радикалан и напредан.¹⁴⁰ Потом, након уласка револуционара у Хавану, на више места се хладно преносила Кастрова изјава у којој је демантовао да његов покрет има икакве везе са комунистима.¹⁴¹ Такође, могло се прочитати да је Кастро националиста,

¹³⁷ Ђ. Јулиус, „Смена на Куби“, *Политика*, 5. јануар 1959, 3.

¹³⁸ Истиче се Ђука Јулиус као дугогодишњи дописник Политике и врсни познавалац прилика на Куби.

¹³⁹ Ђ. Јулиус, „Смена на Куби“, *Политика*, 5. јануар 1959, 3.

¹⁴⁰ Исто.

¹⁴¹ „Нови председник Мануело Урутиа положио заклетву“, *Борба*, 5. јануар 1959, 1.

и да његов програм подразумева одржавање слободних избора на Куби.¹⁴² Писање југословенске штампе по овом питању осликава реално стање карактера покрета „26. јул“ у том тренутку.¹⁴³ У исто време, може се приметити и да су мере које су потенцијално имале комунистички карактер, стидљиво окарактерисане као напредне. То се може објаснити веома добрим односима између Југославије и Сједињених Држава те године. Како је Совјетски Савез, за време другог великог раскида 1958. године, отказао Југославији бројне кредитне аранжмане, САД су постале главни зајмодавац¹⁴⁴, тако да је кључни интерес био не замерати им се.

Да покрет Фидела Кастра у том тренутку није био јавно експониран као комунистички јасно се видело и на основу извештавања штампе о ставу кубанских комуниста. Наиме, на Куби је још од 1925. године постојала Комунистичка партија под називом Народна социјалистичка партија Кубе.¹⁴⁵ Тада се у штампи могло прочитати да су многи очекивали јаче ангажовање ове партије у догађајима који су последњих дана тресли Кубу, поготово због чињенице да је она спадала у ред јачих комунистичких партија у Латинској Америци. Пренето је да су они отворено изјављивали да је покрет „26. јул“ покрет малограђана и интелектуалаца, који је прихватио тактику оружаног терора.¹⁴⁶ На самом крају, наводи се да став комуниста у завршним борбама против Батисте још није познат.¹⁴⁷ Овакве оцене југословенске штампе о резервисаности Народне социјалистичке партије Кубе према Кастровом покрету могу се пронаћи и у литератури.¹⁴⁸ Пажњу привлачи хладан и сведен став приликом писања о кубанским комунистама, који се можда може објаснити њиховим неуспехом и тежњама да се не кваре односи са САД.

У августу месецу исте године, за време Че Геварине посете, неодређен став Фидела Кастра и његових сарадника могао се такође уочити на страницама југословенске штампе. Револуција на Куби ни на једном месту није означена као комунистичка. Чак супротно, *Политика* је пренела Кастров интервју миланском листу *Еуронео*, где је, осврћући се на

¹⁴² А. Албинун, „Преврат на Куби“, *Борба*, 5. јануар 1959, 3.

¹⁴³ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 458-461; D. Stojanović, *Radanje globalnog sveta 1880-2015*, 245.

¹⁴⁴ Д. Богетић, „Економска сарадња Југославија и САД у време другог југословенско-совјетског сукоба 1958-1959.“, *Историја 20. века*, 1 (2005), 131-153

¹⁴⁵ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 421.

¹⁴⁶ А. Албинун, „Преврат на Куби“, *Борба*, 5. јануар 1959, 3.

¹⁴⁷ Исто.

¹⁴⁸ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 487.

оптужбе да на Куби има комуниста, изјавио да „расподела земље на две три стотине сељака није комунизам већ здрав разум“.¹⁴⁹ Интересантно је да *Политика* није прокоментарисала Кастрову изјаву, што такође говори о уздржаности штампе по овом питању.

Преломну тачку за трансформацију Кубанске револуције представљало је искрцавање у Заливу свиња из априла 1961. године¹⁵⁰, што се показало и у домаћој штампи. Снажни амерички притисци, који су кулминирали у том тренутку, били су један од кључних разлога за окретање Кубе ка Совјетском Савезу и њено приближавање комунизму.¹⁵¹ Притисци су се највише огледали у економским санкцијама и директно су утицали да СССР, заједно са замљама Источног блока, постане и највећи економски партнер Кубе. Док су америчке санкције чиниле своје, Совјетски Савез постао је главни кредитор, као и кључно тржиште за шећер од кога је Куба живела¹⁵², што је највише утицало на идеолошко опредељење. Домаћи новинари су на више места у том тренутку писали о америчким притисцима и кубанским противмерама. Тако се у бројним ретроспективама могло прочитати о зближавању Кубе са Совјетским Савезом, уговорима између ове две земље, као и о серији национализација, пре свега америчке имовине.¹⁵³ Такође, на више места су хладно преношене америчке оптужбе уперене против Кубе, у којима је Хавана означавана као бастион комунизма у Западној хемисфери, где су је позивали да прекине односе са социјалистичким земљама, и чврсто обећавали да Кубу неће никако препустити комунистима.¹⁵⁴ Треба нагласити да су у овом периоду југословенско-амерички односи запали у кризу, пре свега због југословенског приближавања Насеру и Нехруу и великој спољнополитичкој офанзиви према земљама Трећег света, док су односи са СССР-ом били у узлазној путањи¹⁵⁵, чиме се може објаснити и критика САД-а између редова.

У истом спољнополитичком контексту се о трансформацији Кубе извештавало са нескривеним симпатијама, које се такође могу објаснити чињеницом да је дошло до

¹⁴⁹ „Хапшења због завере против кубанске владе“, *Политика*, 20. август 1959, 2.

¹⁵⁰ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 466.

¹⁵¹ D. Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, 246.

¹⁵² Исто.

¹⁵³ „Osemindvajset nemirnih mesecev“, *Delo*, 20. april 1961, 7.

¹⁵⁴ „Кенеди-не намеравамо да препустимо Кубу комунистама“, *Борба*, 22. април 1961, 2; „Кубанска штампа одбацује тврдње америчке беле књиге о Куби“, *Политика*, 6. април 1961, 3.

¹⁵⁵ R. Vučetić, *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Beograd 2016, 58.

коначног идеолошког поистиовећивања. Новинари су писали о променама првобитног програма, у оквиру којег су се кристалисале дубље и одређенији реформе, и о његовом „прерастању у израз и потребу једног народа и једног времена с његовим у сваком случају незадрживим токовима.“¹⁵⁶ Симпатије за трансформацију револуције најбоље се виде у изјави југословенске делегације у Уједињеним Нацијама, коју је штампа истицала, где се каже да је Кубански народ у свом револуционарном путу достигао посебне промене, које су биле израз историјских тежњи Кубанског народа који има право да одреди пут свог унутрашњег развоја.¹⁵⁷ Неопходно је нагласити да управио за време ове кризе југословенска штампа први пут експлицитно Кубанску револуцију назива комунистичком. Тако се у завршним биткама кризе, по речима домаћих новинара, стекао утисак да је већина Кубанаца схватила да се ради о одбрани земље и борби за тековине социјалистичке револуције.¹⁵⁸ У исто време пренета је Кастрова изјава да му се више свиђа социјализам као систем него капитализам, као и изјава Че Геваре у којој је нагласио да су кубански руководиоци марксисти.¹⁵⁹

Децембра месеца 1961. године Фидел Кастро се званично изјаснио као Марксиста-Лењиниста, и од тада је карактер Кубанске револуције постао неупитан,¹⁶⁰ што се показало приликом извештавања домаће штампе за време Кубанске ракетне кризе из октобра 1962. године. У том периоду се за Кубанску револуцију, којој се због велике међународне кризе не посвећује много пажње, у штампи користи атрибут социјалистичка, а на неколико места објашњена је њена трансформација, пре свега захваљујући притиску САД-а.¹⁶¹ Такође, тих дана се у домаћим новинама најјасније може видети критика параноје Сједињених Држава по питању ширења комунизма на њихов континент. Тако се могу прочитати изјаве америчких званичника који оптужују Кубу за комунизам, који говоре о блокирању експанзије комунизма са Кубе¹⁶² и спречавању ширења кубанског марксизма на Западној хемисфери.¹⁶³ Преношене су и изјаве у којима се Американци упозоравају да други народи једноставно не сматрају да комунизам представља све што је

¹⁵⁶ Б. Лазих, „Историјат двогодишње кризе“, *Борба*, 19. април, 1961, 3.

¹⁵⁷ „OZN naj takog zahteva prekinitvev obrozene intervencije proti Kubi“, *Delo*, 20. april 1961, 5.

¹⁵⁸ Ђ. Јулиус, „Агресори сузбијени на уски обалски појас“, *Политика*, 20. април 1961, 1.

¹⁵⁹ М.Л, „Кубанско за и против“, *Борба*, 9. април 1961, 6.

¹⁶⁰ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 464.

¹⁶¹ А. Furlan, „Zgodovina Kube“, *Delo*, 26. oktobar 1962, 5.

¹⁶² Ж. Милић, „Антикубанска конференција у Вашингтону“, *Борба*, 4. октобар 1962, 2.

¹⁶³ Ж. Богдановић, „Блокада Кубе“, *Борба*, 16. октобар 1962, 3.

зло, а западна цивилизација све што је добро.¹⁶⁴ Овакав став југословенске штампе може се објаснити захлађењем односа између Београда и Вашингтона, насталог укидањем клаузуле најповлашћеније нације Југославији од стране САД, као одговор на њено приближавање Москви и потписивања сличних уговора са Совјетским Савезом.¹⁶⁵ Окретање Југославије несврстаним земљама такође је утицало на став Сједињених Држава.¹⁶⁶

Значајан тренутак за развој Кубе као социјалистичке земље представљало је коначно формирање партије која је 1965. године добила име Комунистичка партија Кубе, а институционализација Кубанске револуције заокружена је десет година касније, када је партија одржала свој први Конгрес.¹⁶⁷ Ова два догађаја, уз Кубански устав из 1976. године, у југословенској штампи означени су као прекратнице за Кубу и њену револуцију приликом извештавања о Кастровој посети из марта 1976. Како се наводило, ови догађаји су били преломни за даљи развој Кубанске револуције, која је из експерименталне и романтичарске револуционарности кренула у институционализацију револуције и стварање стожера друштвене трансформације.¹⁶⁸ Овакве оцене понављају се више пута у штампи¹⁶⁹ и показују гледиште домаћих новинара да је револуција постаје права оног тренутка када снажна и ефикасна партија стане на њено чело, као што је било у југословенском случају.

С друге стране, у том периоду југословенско-кубански односи се значајно побољшавају, после турбулентног периода с краја шездесетих када је дошло до потпуног прекида.¹⁷⁰ Као што је речено у уводу, у том периоду од 1967. до 1970. године званична Хавана је константно критиковала политику Београда оптужујући је за ревизионизам, поготово активно од југословенске критике интервенције у Чехословачкој. Такође, седамдесетих година Југославија завршава са својим спољнополитичким лутањима и

¹⁶⁴ „Конгресу САД поднет извештај да је СССР испоручио Куби дефанзивно а не офанзивно оружје“ *Борба*, 15. октобар 1962, 2.

¹⁶⁵ Боље односе Југославије са Совјетским Савезом илуструје и посета Леонида Брежњева непосредно пре почетка ракетне кризе, о којој је штампа обилно извештавала.

¹⁶⁶ R. Vučetić, *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, 61.

¹⁶⁷ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 491.

¹⁶⁸ A. Pudgar, „Nove poti na Kubi“, *Delo*, 8. mart 1976, 6.

¹⁶⁹ Ђ. Милошевић, „Сусрет две револуције“, *Нин*, 7. март 1976, 37.

¹⁷⁰ Н. Нешић, *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године*, Мастер рад браћен на Филозофском факултету у Нишу 2013. године.

њени односи са суперсилама ушли су у знатно мирније воде.¹⁷¹ У том контексту се позитивно извештавало о карактеру Кубанске револуције, Куба је називана пријатељском несврстаном и социјалистичком земљом,¹⁷² а њен пут у социјализам означен је напредан и специфичан.¹⁷³ Закључено је да се односи између Савеза комуниста Југославије и КП Кубе повољно развијају.¹⁷⁴ Потпуно исте оцене могу се пратити и поводом извештавања о посети Кастра из септембра 1986. године, када је такође потенцирана сарадња и размена искустава двеју партија у социјалистичкој изградњи.¹⁷⁵

Изузетак у малопре споменутим спољнополитичким релацијама, па самим тим и сликању карактера Кубанске револуције у домаћој штампи, представљала је Конференција шефова држава или влада несврстаних земаља у Хавани 1979. године. Тада је Куба, која је водила просовјетску политику, лансирала теорију о „природном савезништву“ покрета несврстаности са Варшавским пактом, кршећи изворне принципе еквилибристе за које се залагала Југославија.¹⁷⁶ Имајући ово у виду, југословенски новинари, закупљени извештавањем о борби за будућност покрета, нису много пажње посвећивали карактеру Кубанске револуције. Углавном су само преношене Кастрове изјаве како је Куба радикална социјалистичка земља, пријатељ Совјетског савеза¹⁷⁷, што у том тренутку никако није било по укусу Југославије.

¹⁷¹ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 365-366.

¹⁷² З. Мићић, „Продори политике несврставања“, *Комунист*, 8. март 1976, 25.

¹⁷³ М. Миливојевић, „Симбол Кубанске револуције“, *Борба*, 6. март 1976, 3.

¹⁷⁴ О.Р, „Споне сарадње“, *Комунист*, 15. март 1976, 4.

¹⁷⁵ „Ка свестранијој сарадњи“ *Политика*, 14. септембар 1986, 1.

¹⁷⁶ D. Vogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, Beograd 2019, 495-534.

¹⁷⁷ Ј. Јевремовић, „Јасне Титове речи“, *Илустрована Политика*, 11. септембар 1979, 6-8; М.К, „Ничија резерва“, *Нин*, 9. септембар 1979, 5-6.

II СЛИКА ЧЕ ГЕВАРЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ

Лик Че Геваре данас представља свеprisутни контракултурни симбол побуне и глобални симбол у популарној култури. Рођен је као Ернесто Гевара Серна 14. јуна 1928 године у Аргентини, у имућној породици аристократског порекла. Од малена је боловао од астме, због чега је био ослобођен војне обавезе. Уписао је студије медицине, али је 1951. године, непосредно пре дипломирања, заједно са пријатељем кренуо мотоциклом на пут око Јужне Америке. Ово путовање је оставило велики утисак на њега и било је пресудно за буђење револуционара.¹⁷⁸ Иако је био Аргентинац, Че Геварино име нераскидиво је везано за Кубу и њену револуцију. Наиме, Че и Кастро, игром случаја, упознали су се у Мексику 1955. године и од тада су постали нераздвојни пријатељи и саборци.¹⁷⁹ Заједно су учествовали у тријумфу револуције и свргавању Батистине диктатуре. Окончањем борбе, Че је добио чин мајора, највиши у кубанској војсци. Учествовао је у политичком животу, био је гувернер банке и дипломата. Као прави амбасадор Кубанске револуције, Че је увек путовао у својој препознатљивој сиво-маслиној униформи, са сивом беретом на глави и месинганом петокраком на њој.¹⁸⁰

После неког времена напустио је све функције у кубанској влади и отишао да се самостално бори против диктаторских режима. Прво је отишао у Конго 1965. године, да би се две године касније обрео у Боливији, где је и погинуо, 9. октобра 1967. године. Од тог тренутка, по целом свету почео је да се шири његов култ који је доживео врхунац следеће 1968, године великих студентских немира, када је фотографија Че Геваре, коју је направио Алберто Корда, преплавила планету.¹⁸¹ Че је тако постао икона наде почевши да краси мајице милиона студената, као и зидове студентских домова, иако многи нису уопште знали ко је он. На тај начин он је постао симбол побуне, револуције, бунтовништва, борбе за права сиромашних и потлачених, као и, с друге стране, лик којег је капитализам, као својеврсни бренд, у потпуности искористио.¹⁸²

Његова слика у социјалистичкој Југославији била је изузетно сложена, и за разлику од слике Фидела Кастра, која је све време била неодвојива од општег хладноратовског

¹⁷⁸ E. Guevara, *Dnevnik motocikliste*, Beograd 2009.

¹⁷⁹ Б. Лалић, *Че Гевара, живот, смрт и легенда*, 56.

¹⁸⁰ Исто, 70.

¹⁸¹ M. Casey, *Che's Afterlife: The Legacy of an Image*, New York 2009.

¹⁸² Исто.

контекста и билатералних односа на релацији Београд-Хавана, била је знатно динамичнија и интересантнија за проучавање. У почетку су се оне поклапале, али је Че Гевара, захваљујући свом одласку са Кубе, борбама широм света, и касније смрти, успео да изађе из историјске личности и прерасте у мит, док је Фидел остао државник и наставио да влада Кубом више од наредних пола века. Такође, Че је у том тандему представљао светлију, идеалистичну и романтичну фигуру, што је допринело да баш он буде тема овог поглавља.

Због своје сложености, слика Че Геваре у Југославији може се поделити на четири фазе у периоду од 1959. до осамдесетих година. Прве две фазе углавном су биле условљене Хладним ратом и ставом Че Геваре као кубанског функционера према Југославији и обухватале су период о револуције на Куби све до његовог напуштања свих функција и одласка у борбе широм света. Границу између ове две фазе означава тренутак када је Че Гевара почео да критикује Југословенску хладноратовску позицију и њен унутрашњи систем. Трећа фаза отпочиње његовим одласком са Кубе, трајући све до погибије из 1967. године, када је и поред лоших југословенско-кубанских односа отпочела глорификација његовог лика у југословенској штампи. Следећом, 1968. годином, отпочела је последња фаза, када је Че Гевара, као и у остатку света, постао симбол побуњене омладине. Док се у првим фазама о Гевари писале искључиво новине, у последњој фази, када је он прерастао у легенду, постао је и тема популарне културе, књижевности, филмова, и посебно омладинске културе.

ФАЗА 1-УПОЗНАВАЊЕ

Прва значајнија пажња Ернеста Че Геваре у југословенској јавности догодила се за време његове посете Југославији из августа 1959. године. Тада је, као шеф Мисије добре воље, током целог боравка својом појавом привлачио доста пажње домаће јавности. Иако су са њим допутовала још четири члана Мисије, све очи југословенских новинара биле су упрте у њега. Од тренутка када је дошао у Југославију почела је борба за узимање интервјуа, којих је за време саме посете више пута радо дао домаћим новинарима. Сећајући се тог августовског дана када је на писту старог београдског аеродрома слетео авион ЈАТ-а са члановима кубанске Мисије, Миодраг Мија Илић говорио је како су фото-репортери *Вечерњих Новости*, *Политике*, *Борбе*, *Танјуга* и сниматељи *Филмских новости*

похитали према путницима који су силазили низ покретне степенице авиона. Угледали су четворицу младих људи у зеленкастим униформама и са капама које су биле нешто између француских официрских шапки и капа америчких играча бејзбола. Најупадљивији био је члан делегације дуже косе са црном беретом на глави, чије је лице оивичено црном брадом.¹⁸³ Био је то Че Гевара.

Сама југословенска штампа није пружила много конкретних биографских података о Че Гевари. Наводи се да је он био аргентински лекар који се на фарми у Мексику придружио покрету Фидела Кастра и потом добио највиши чин мајора.¹⁸⁴ Наслов у *Вечерњим Новостима* из 15. августа под називом „Че Гевара, државник и лекар, Аргентинац и Кубанац“ доноси једине чињенице које су се о њему могле сазнати. У фељтонима који су такође излазили у *Вечерњим Новостима* од 7. до 12. августа под називом „Седамнаест кастрових пушака-како је аргентински лекар Ернест Гевара доживео Кубанску револуцију“ говорило се о упознавању Чеа са Фиделом Кастром, почецима револуционарне борбе, као и са многим епизодама победничког рата¹⁸⁵, али такође ништа конкретно, поготово о животу пре 1953. године. Податак да је рођен у имућној аристократској породици не може се нигде пронаћи. Највероватније је овај податак прећутан како се не би доводио у питање његов ореол револуционара и борца за сиромашне и угњетаване. Информације о биографији које су наведене, иако их је било мало, биле су тачне и поклапају се са литературом.¹⁸⁶

Интересантно је да када се год помиње Че Гевара, уз његово име користи се апозиција „изванредни амбасадор и блиски сарадник Фидела Кастра“¹⁸⁷, или пак, у другој верзији, „један од најближих сарадника Фидела Кастра“.¹⁸⁸ Како би га приближили домаћој јавности, југословенски новинари су његово име повезивали са, у том тренутку, знатно познатијим вођом Кунанске револуције. На тај начин видимо колико се о њему заправо мало знало. Не треба да чуди енигма која је владала око Чеа јер је он тек тада почео да

¹⁸³ „Љовечанство пред слепим ѕидом: Ernesto Će Gevara-legenda kubanske revolucije“, *Вечерње Новости*, https://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:842351-Covecanstvo-pred-slepim-zidom-Ernesto-Ce-Gevara---legenda-kubanske-revolucije, (17. јул 2020.).

¹⁸⁴ Х. Штајнер, М. Илић, „КУБАНСКА МИСИЈА У БЕОГРАДУ“, *Вечерње Новости*, 13. Август 1959, 2.

¹⁸⁵ М. Илић, „Седамнаест кастрових пушака-како је аргентински лекар Ернест Гевара доживео Кубанску револуцију“, *Вечерње Новости*, 7-12. август 1959, 5-6.

¹⁸⁶ Б. Лалић, *Че Гевара, живот, смрт и легенда*.

¹⁸⁷ Д. Д. М, „Куба жели свестрану сарадњу са Југославијом“, *Борба*, 14. август 1959, 1.

¹⁸⁸ Х. Штајнер, М. Илић, „КУБАНСКА МИСИЈА У БЕОГРАДУ“, *Вечерње Новости*, 13. Август 1959, 2.

ступа на светску позорницу. У то време био је млади револуционар који само што је успловио у политичке воде и чије је време тек долазило.

Иако у том тренутку југословенским властима, самим тим и новинарима, посета кубанске мисије није била у првом плану¹⁸⁹, сви су били очарани ликом Че Геваре. Он је просто пленио својом појавом што се недвосмислено може видети на страницама југословенске штампе тих дана.¹⁹⁰ Описиван је као један од водећих људи победничке револуције која је прошла кроз праву епопеју у борби против надмоћнијег противника. За домаће новинаре био је „човек чије бледо лице уоквирују дуга брада и дуга коса, симбол револуције која још није окончана“.¹⁹¹ Како се на другом месту наводи, Че је војник Кубанске револуције који је успео да измени њен ток.¹⁹² Из приложеног се без икакве сумње може видети став југословенске штампе према Че Гевари. Он је приказан као легендарни командант кубанске војске, харизматични вођа и верни пратилац Фидела Кастра. Величањем њега, велича се сама револуција и индиректно се доводи у везу са југословенском.

ФАЗА 2-НЕПОЖЕЉАН

Након овог периода успостављања сарадње и релативно добрих односа, уследило је захлађење на релацији Београд-Хавана.¹⁹³ Оно је у највећој мери било условљено динамиком Хладног рата која је итакако утицала на билатералне односе ове две земље. Наиме, како се Куба све више приближавала Совјетском Савезу¹⁹⁴, све је мање имала разумевања за Југославију и њен специфичан положај у међународном поретку који је подразумевао сарадњу и значајна економска очекивања од Сједињених Држава. У том контексту Че Гевара постао је један од главних критичара Југославије и њене политике, често је називајући ревизионистичком и компромисном, позиционирајући њен положај негде између социјализма и капитализма.¹⁹⁵

¹⁸⁹ У том тренутку је у Југославији боравио цар Хаиле Селасије који је тих дана био вест број један. Видети: М. Пејчиновић, „Че Гевара у Југославији 1959. Прилог познавању успостављања југословенско-кубанских односа“, *Војноисторијски гласник*, 2 (2017), 235-257.

¹⁹⁰ Бројне фотографије Че Геваре јасно илуструју овај феномен.

¹⁹¹ Исто.

¹⁹² Д. Д. М, „Куба жели свестрану сарадњу са Југославијом“, *Борба*, 14. август 1959, 1.

¹⁹³ Н. Нешић, *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године*, 31-66.

¹⁹⁴ D. Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, 246.

¹⁹⁵ Н. Нешић, *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године*, 81.

После краткотрајног захлађења, југословенско-кубански односи поправили су се за време искрцавања у Заливу свиња и Кубанске ракетне кризе, када је Београд безрезервно подржао револуционарни режим у Хавани.¹⁹⁶ Такође, на ово отопљавање утицало је приближавање Југославије СССР-у.¹⁹⁷ Интересантно је да за време ових међународних криза, када је југословенска штампа обилно ивештавала о Куби нескривајући симпатије према њеним револуционарима, Че Гевара није споменут готово ниједанпут, иако је уз браћу Кастро био најважнија личност кубанског револуционарног режима што јасно указује да се став према њему променио. Можемо да претпоставимо да се овакав третман Геваре у домаћој штампи може објаснити његовим критикама и негативним односом према Југославији.

ФАЗА 3-ЗАОКРЕТ

Године 1964. Че Гевара је мистериозно нестао са Кубе, одрекавши се свих функција у кубанској влади. Ношен идејом светске револуције он се након неког времена самостално ангажовао у герилском рату за свргавање диктаторских режима широм света. Такође, тај период се поклапа са појачаним ангажманом Кубе у земљама Трећег света, са посебним акцентом на Африку.¹⁹⁸ У том контексту Че се прво борио у Конгу, а потом у Боливији где је, 1967. године, ухваћен и погубљен.¹⁹⁹ У периоду одласка Геваре са Кубе, односи Београда и Хаване били су у кризи, која се само продубљивала. Кључни разлози су били везани за побољшање југословенско-америчких односа после посете Јосипа Броза Сједињеним Државама током 1963. године.²⁰⁰ У години његове смрти тај тренд је само настављен.²⁰¹ Интересантно је да је југословенска штампа са нескривеним симпатијама извештавала о Че Гевари у тренуцима непосредно након његове погибије, поред свих неспоразума Југославије и Кубе, и претходног Чеовог става према званичном Београду. То се може тумачити чињеницом да Гевара у том тренутку увелико није био члан кубанске владе.

¹⁹⁶ Исто, 49-66.

¹⁹⁷ R. Vučetić, *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Beograd 2016, 58.

¹⁹⁸ O. A. Vestad, *Globalni Hladni rat*, Beograd 2008, 234-236.

¹⁹⁹ Б. Лалић, *Че Гевара, живот, смрт и легенда*, Београд 2006, 80.

²⁰⁰ Н. Нешић, *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године*, 76.

²⁰¹ Исто, 79.

Југословенска штампа је већ дан након смрти почела да доноси више података, иако је до тада он био игнорисан.²⁰² Неколико дана након тога штампа је почела да преноси десетине фељтона пореклом из разних светских листова. *Политика* у периоду од 11. до 14. октобра објављује серију фељтона париског недељног листа леве оријентације „Ла нувел обсерватер“ под називом „Демон анђеоског лица-Ернесто Че Гевара“ у којима се детаљно може прочитати његова комплетна биографија, где је окарактерисан као „чувени револуционар“, „борац за Трећи свет“, „мит“, „легенда“ и „идол“.²⁰³ Недељни листови *Нин* и *Илустрована Политика* такође су објављивали мноштво чланака и докумената из светске штампе у којима се величао Гевара.²⁰⁴ Чак се и у текстовима домаћег порекла јасно може уочити исти феномен. У њима он је окарактерисан као „легенда“, „необична и фасцинантна личност“, а констатација „да ће он можда више припадати предању него модерној, рационалној и аналитичкој историји“²⁰⁵ показала се као истинита.

Исте године у Београду, непосредно након Чеове смрти, изашла је књига дугогодишњег дописника са Кубе Ђуке Јулиуса²⁰⁶ под називом „Че Гевара, витез немира“.²⁰⁷ У књизи, поред опширне и чињеничне биографије, аутор није крио да је фасциниран ликом Геваре, што се поклапало са писањем штампе. Тако је он у тренуцима смрти, иако увелико величан као легендарни револуционар, остао и даље само човек и историјска личност, што се може закључити на основу његових опширних биографија, које су за једног митског хероја сувишне и ирелевантне. Из тог разлога се у овој фази може детектовати тек постепено прерастање човека у мит, за шта се, његовим убиством, стекао први и најважнији услов.

ФАЗА 4-МИТ

Студентске демонстрације из јуна месеца 1968. године могу се означити као преломни тренутак у којем је један човек постао мит и симбол генерације. Побуна омладине те године била је планетарни феномен, а студенти су с вером у ослободилачку и општечовечанску мисију демонстрирали у Сједињеним Државама, Француској, СР

²⁰² „Убијен Че Гевара?“ *Политика*, 10. октобар 1967, 2 ; „Че Гевара убијен“, *Борба*, 11. октобар 1967, 3.

²⁰³ „Демон анђеоског лица-Ернесто Че Гевара“, *Политика*, 11-14. октобар 1967, 2.

²⁰⁴ „Седма смрт команданта Геваре“ *Илустрована политика*“ 24. октобар 1967, 12-13; „Неустрашиви и неуморни Че Гевара“, *Нин*, 22. октобар 1967, 13-14.

²⁰⁵ Д. Ранчић, „Легенда из Сијера Маестре“, *Борба*, 13. октобар 1967, 1.

²⁰⁶ Био је дописник *Политике* педесетих и шездесетих година.

²⁰⁷ Ђ Julius, *Џе Gevara, vitez nemira*, Beograd 1967.

Немачкој, Италији, Аустрији, Шпанији, Швајцарској, Холандији, Чехословачкој, Југославији, Јапану, Мексику, Уругвају, Бразилу, итд.²⁰⁸ Протести студената у Југославији представљали су синтезу глобалног покрета зато што су сажимали елементе са Запада, из Источног блока и из Трећег света, а један од главних захтева је била демократизација друштва.²⁰⁹

Побуне на светским универзитетима у највећој мери су биле левичарске, а предводила их је *нова левица* која је захтевала критику капитализма, критику државне силе, моћи и полицијске репресије, критику лажи и слободу мишљења.²¹⁰ У том тренутку се и Че Гевара у целом свету искристалисао као један од симбола *нове левнице*, а представљао је буђење Трећег света и подразумевао је симбол борбене солидарности са ослободилачком и антиколонијалном конотацијом.²¹¹ Југословенска омладина, која је такође истицала Чеове фотографије, није била никакав изузетак у овом феномену.²¹² Тако је Че Гевара прерастао историјску личност и постајао идол побуњених студената. У југословенској јавности, која је пратила светске трендове, то се манифестовало преласком из државне штампе у популарну културу, добијајући и субверзивни карактер за југословенски режим.

Такође, иста 1968. година поклопила се са периодом највећег заглађења између Кубе и Југославије, у највећој мери узрокованим различитим ставовима према догађањима у Чехословачкој.²¹³ У том периоду Кастро је осудио Југословене због њиховог става према совјетској интервенцији, као и због унутрашњих идеолошких компромиса²¹⁴, што се за слику Че Геваре показало као потпуно неважно.

Најбољи доказ да је 1968. година представљала кључни моменат за слику Че Геваре представља чињеница да је највећи број извора настао управо у том периоду, или, ако је настао касније, тематски се односио на дешавања из те године. То су пре свега: *Студент*, недељни лист београдских студената; драма *Че-трагедија која траје* Матије Бећковића и Душана Радовића објављена први пут 1968. у београдском часопису *Дело*, док се као

²⁰⁸ М. Арсић, Д. Р. Марковић, *68-студентски бунт и друштво*, Београд 1984.

²⁰⁹ R. Vučetić, *Monopol na istinu-Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*, Београд 2016, 252.

²¹⁰ Исто, 253.

²¹¹ М. Арсић, Д. Р. Марковић, *68-студентски бунт и друштво*, 39.

²¹² Исто, 110.

²¹³ Н. Нешић, *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године*, 73-81.

²¹⁴ О. А. Vestad, *Globalni Hladni rat*, 283.

књига први пут појавила 1970 године²¹⁵; драма *Легенда о светом Че* Примоза Козака из 1969. године²¹⁶; роман *Шумски грађанин* Моме Димића из 1982. године²¹⁷ и филм *Како сам систематски уништен од идиота* Слободана Шијана из 1983. године²¹⁸, настао управо на основу малопре споменутог романа.

Од тренутка када је Гевара постао мит, његова стварна биографија изгубила је значај, и она се у свим овим изворима не може пронаћи. Акцентат је био на његовој побуни, револуционарној борби, јунаштву и жртви, који уједно представљају три кључна елемента његовог култа. Он се, како се могло прочитати, борио херојски за опште добро, а погинуо „славно и мучки“²¹⁹, што је највише допринело да његов лик постане бесмртан.²²⁰ Тако је Че, из перспективе младих, постао „јунак нашег доба“, „човек наших снова“, ушавши у легенду као заштитник слабих обесправљених и генерално свих оних елемената који су били „константно израбљивани.“²²¹

На основу извора се може јасно закључити да је Че Гевара за нову, шездесетосмашку генерацију представљао симбол праве, чисте и неизневерене револуције. „Он, као револуционар, није хтео да се меша у владајуће класе, већ је остао веран револуцији и њеним идеалима.“²²² Како се у истом тексту наводи наводи, „он је презирао плаћене новинаре, светлеће рекламе и општи луксуз“²²³, што алудира на особине које револуционари обично губе након освајања власти. „За разлику од осталих, он није чекао револуцију у свом министарском кабинету, нити докторској ординацији, већ је отишао право у герилу.“²²⁴ Такође, у стиховима *Поеме о Че Гевари* Радоша Терзића²²⁵ који су коришћени у филму *Како сам систематски уништен од идиота* може се прочитати „Ти ниси био жељан власти, хтео си да припаднеш радничкој класи, ти ниси био жељан

²¹⁵ М. Већковић, D. Radović, *Ће-трагедија која траје*, Београд 1970.

²¹⁶ Примож Козак, *Легенда о светом Че*, Београд 1975.

²¹⁷ М. Димић, *Шумски грађанин*, Београд 1982.

²¹⁸ *Како сам систематски уништен од идиота* (1983), р. Слободан Шијан.

²¹⁹ Z. Raičević, „Čovek naših snova“, *Student*, 9. april 1968, 11.

²²⁰ М. Већковић, D. Radović, *Ће-трагедија која траје*, 18.

²²¹ М. Majstorović, „Junak našeg doba“, *Student*, 19. novembar 1968, 12.

²²² Исто.

²²³ Исто.

²²⁴ *Како сам систематски уништен од идиота* (1983), р. Слободан Шијан, 1:13.

²²⁵ Радош Терзић је послужио као инспирација за лик Бабија Папушке у роману *Шумски грађанин* и филму *Како сам систематски уништен од идиота*, а своју поему је читао у пуној сали на Филозофском факултету, где је стекао велику популарност међу побуњеним студентима.

министарских кабинета, већ си се борио за срећу целог света“.²²⁶ На тај начин Че Гевара је означен као сушта супротност југословенској владајућој класи којој у том тренутку, по мишљењу шездесетосмаша, није преостало много револуционарног жара.

Такође, занимљиво је и посматрати имиџ који је Че Гевара донео новој генерацији. Наиме, Че је носио дугу браду и косу, која није била својствена за југословенске револуционаре. Не само да није била својствена, него је подсећала на супарнички и непријатељски покрет из Другог светског рата. Интересантно је да овај изглед није представљао проблем приликом Чеове посете Југославији, када се о његовом имиџу позитивно писало.²²⁷ Поставља се питање да ли је и колико засметао Че Геварин изглед, оног тренутка када је он постао симбол и узор једне генерације²²⁸, када су многи почели да га опонашају.

Из разлога што је Че код омладине симболизовао сву разочараност режимом и револуцијом, реакција државе на његов лик била је неизоставна. Наиме, по речима Матије Бећковића, драма *Че-трагедија која траје* у почетку се није могла изводити у Београду, већ је премијера била у Загребу.²²⁹ Несумњиво да је план био да се драма не игра у главном граду, где је студентски покрет био најснажнији, и где би она потенцијално изазвала много више проблема. Тако се све уклопило у шаблоне цензуре који су владали шездесетих година.²³⁰ У том контексту је извођење драма које су говориле о студентским демонстрацијама, међу које су спадале поменута Бећковићева и Радовићева, као и драма *Легенда о светом Че* Приможа Козака, допуштено тек касније.²³¹ Такође, у књизи Слободана Шијана под називом *Филмски летак*, чији је одломак објавило *Време*, аутор је говорио о околностима и перипетијама које су пратиле реализацију његовог филма *Како сам систематски уништен од идиота*, наглашавајући саботажу свог филма, који је, иако су већ биле осамдесете године, дотицао табу тему студентских демонстрација 1968. године.²³²

Лик Че Геваре није само представљао контратегу владајућим структурама, већ је означавао сушту супротност свему што је старо, конзервативно и традиционално, па

²²⁶ *Како сам систематски уништен од идиота* (1983), р. Слободан Шијан, 3.

²²⁷ Х. Штајнер, М. Илић, „КУБАНСКА МИСИЈА У БЕОГРАДУ“, *Вечерње Новости*, 13. Август 1959, 2.

²²⁸ Z. Raičević, „Čovek naših snova“, *Student*, 9. april 1968, 11.

²²⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=-SS6ps8SUL8>, 6:23, (5. август 2021).

²³⁰ R. Vučetić, *Monopol na istinu-Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*.

²³¹ Исто, 308.

²³² <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=899090>, (5. август 2021).

самим тим и старијим генерацијама, које га нису најбоље прихватиле. У том контексту је посебно интересантно отворено писмо које је колектив Основне школе „Фрањо Резач“ из Креке упутио Универзитетском одбору, и које је гласило „Питамо вас: зар је Че Гевара, револуционар Латинске Америке, већи револуционар од наших народних хероја, зар је Че Гевара већи од нашег Вељка Влаховића, хероја шпанске и наше револуције кога нисте хтјели ни слушати кад је дошао да као друг са друговима разговара са вама?“²³³

²³³ М. Арсић, Д. Р. Марковић, *68-студентски бунт и друштво*, 102.

III СЛИКА ЈУГОСЛАВИЈЕ-САМООДРЕЂЕЊЕ

Приликом извештавања о Куби често је коришћена прилика за слање политичких порука о специфичностима југословенског система домаћој јавности. На тај начин су новинари користили сваку прилику да говоре о Југославији, или макар да истакну у први план речи кубанских представника када год су о њој говорили у суперлативима. То су пре свега слике о снажном друштвено-политичком систему, исправном спољнополитичком курсу, невероватној солидарности, снажној индустрији, легендарној револуцији и неустрашивом вођству које је из ње изашло. На тај начин представљена Југославија је била, виђена очима читалаца, земља светског значаја. Такође, неопходно је истаћи да се овакве слике готово уопште нису мењале, и да на њих нису утицали југословенско-кубански билатерални односи.

НОБ И РЕВОЛУЦИЈА

Народноослободилачка борба и социјалистичка револуција која се одвијала паралелно представљали су неке од кључних наратива на којима је почивала Југословенска држава после Другог светског рата. Такође, из њих је домаћи режим највише црпио свој легитимитет. Видели смо да је свако извештавање о Кубанској револуцији стварало прилику да се она индиректно пореди са југословенском, али и да се револуција у Југославији директно спомиње, о чему ће у овом делу бити највише речи. Приликом извештавања о Куби за време искрцавања у Заливу свиња и Кубанске ракетне кризе, када је свет био на ивици нуклеарног рата, није било много простора да се директно спомиње Југословенска револуција. С друге стране, приликом посета кубанских руководиоца, у знатно мирнијим међународним околностима, иста прилика је одлично коришћена.

Прва шанса за овако нешто указала се за време Че Геварине посете Југославији из августа 1959. године. У готово сваком интервјуу по доласку, новинари су замолили Чеа да опише неки догађај из недавно окончане кубанске борбе. Он је то увек, врло радо, чинио, али сваки пут би пре тога поменуо Југословенску револуцију, што су домаћи новинари стављали у први план. Тако је борбу југословенских народа означио као праву епопеју²³⁴,

²³⁴ „Свуда у југославији наишли смо на искрене симпатије за борбу кубанског народа“, *Политика*, 22. август 1959, 1-2.

и све што би испречао о борбама и жртвама на Куби, мало је у односу на Југославију.²³⁵ На овај начин направљена је паралела између две револуције које су представљене као легендарне борбе за слободу, независност и бољу будућност. Али, по писању штампе, јасно се може видети да борба и револуција југословенских народа нема конкуренцију, и да је она у хијерархијском систему на првом месту.

Приликом посете Фидела Кастра Југославији из марта 1976. године глорификација Југословенске револуције била је још драстичнија. Она је, као и кубанска, карактерисана као аутентична, специфична и особена, као и, наравно, социјалистичка.²³⁶ Када се говорило о борбама Кубанаца, истицано је како су Југословени такође имали сличну судбину у борби за опстанак²³⁷, и да су у револуционарној борби извојевали националну слободу и независност.²³⁸ У различитим околностима, како је навођено, народи Југославије су мобилисали сву своју енергију и виталност да би успешно доказали и одбранили своје право на слободу, мир и напредак.²³⁹ Такође, југословенски новинари су посебан акценат ставили на емисију кубанске телевизије, емитоване у најгледанијем термину, где је направљен историјски преглед југословенске револуције, с нагласком на ратни период, стварање СФРЈ и уједињењу југословенских народа.²⁴⁰

Посебно су биле интересантне изјаве Фидела Кастра које су домаћи новинари увек истицали у први план, у којима се јасно видело да је био свестан да мора да се похвално изрази о Југословенској револуцији. Тако је у свом говору истакао да је импресиониран војним раздобљем југословенске револуције, као и да је доста учио о југословенском партизанском боју.²⁴¹ Југословенску револуцију поставио је раме уз раме са највећим револуцијама у свету: Париском комуном, Октобарском револуцијом и Шпанском грађанским ратом.²⁴² Истом приликом Кастро је говорио о Дражи Михајловићу као

²³⁵ Х. Штајнер, М. Илић, интервју „ЧЕ ГЕВАРА – ДРЖАВНИК И ЛЕКАР, АРГЕНТИНАЦ И КУБАНАЦ“, *Вечерње Новости*, 15. Август 1959, 3.

²³⁶ Ђ. Милошевић, „Сусрет две револуције“, *Нин*, 7. март 1976, 37.

²³⁷ З. Мићић, „Продори политике несврставања“, *Комунист*, 8. март 1976, 25.

²³⁸ О.Р. „Споне сурадње“, *Комунист*, 15. март 1976, 4.

²³⁹ З. Мићић, „Продори политике несврставања“, *Комунист*, 8. март 1976, 25.

²⁴⁰ „Тито и Кастро посетили Копар“, *Борба*, 8. март 1976, 1. Цитат: „У дневнику, најгледанијој емисији на Куби, кубанска телевизијска мрежа је синоћ на оба канала емитовала ширу информацију о Југославији, уз историјски поглед на југословенску револуцију.“

²⁴¹ В. Рogačnik, „Fidel Castro na delovnem in prijateljskem obisku“, *Delo*, 8. март 1976, 1.

²⁴² Исто. Цитат: „С потпуном искреношћу могу да кажем да сам један од оних који високо цене борбу југословенских комуниста, јер су они написали једну од најхеројскијих страница наше епохе...О комунистима можемо да говоримо још од времена Париске комуне...Можемо да говоримо о епопеји рускох

колаборационисти нацизма који је у почетку рата купио све заслуге које су припадале југословенским комунистима, који су водили храбру борбу против домаћих издајника, псеудопатриота, италијанских и немачких фашиста.²⁴³

Десет година касније, септембра 1986. године, Фидела Кастро је поновио своје дивљење Југословенској револуцији и Народноослободилачкој борби. Кубански руководилац је истицао како му је позната „херојска историја југословенских народа и њихов велики допринос борби против фашизма“.²⁴⁴ Мада, приликом ове посете није се много директно говорило о НОБ-у и револуцији, нити је било ентузијазма као приликом прве Кастрове посете. Ова чињеница се можда може објаснити постепеним слабљењем ових наратива, који су средином осамдесетих година почели да бледе, што се уклапало у контекст економске и политичке кризе која је наступила у земљи након смрти Јосипа Броза Тита 1980. године.²⁴⁵

ЈУГОСЛАВИЈА КАО АРБИТАР У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Један о кључних државотворних, али пре свега политичких митова социјалистичке Југославије био је везан за такозвани „трећи пут“ Југославије у дипломатији и међународним односима у периоду Хладног рата. Он је подразумевао уверење да су Југославија и Покрет несврстаности представљали изузетно важан, готово кључни фактор хладноратовском сукобу, што је посебно доминирало у тумачењу спољне политике током шездесетих и седамдесетих година двадесетог века.²⁴⁶ Овај наратив био је итекако присутан у текстовима југословенске штампе о Куби, на основу којих је домаћа јавност могла да конструише слику о Југославији као сили у међународним односима.

Већ за време Че Геварине посете из августа 1959. године у извештавању југословенске штампе јасно се уочавао тренд глорификације југословенског спољнополитичког опредељења. Наиме, поред многих земаља Азије и Африке које је посетила кубанска делегација, једина земља у Европи у којој су се нашли њени

комуниста који су остварили изузетно дело, отворивши пут социјалистичким револуцијама. Можемо да говоримо о шпанском комунистима који су бранили Републику са великим херојством, а после, треба да говоримо о југословенским комунистима.“

²⁴³ „Кастро: Високо ценим борбу југословенских комуниста“, *Борба*, 8. март 1976, 3.

²⁴⁴ „Ф. Кастро: Заједнички допринос успеху самита“, *Борба*, 13. септембар 1986, 8.

²⁴⁵ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije: 1918 – 1988: treća knjiga*, Београд 1988, 444-471.

²⁴⁶ М. Јовановић, „Историографија и криза“ у: М. Јовановић, Р. Радић, *Криза историје*, Београд 2009, 114.

представници била је Југославија.²⁴⁷ Овај податак домаћи новинари су сваки пут истицали у први план. У свим листовима који су извештавали о доласку Кубанаца писало се како је ово прва Мисија Кубе која долази у Југославију, а да је уједно „Југославија једина европска земља коју кубанска Мисија посећује“.²⁴⁸ На овај начин ствара се слика о снажној спољнополитичкој позицији земље која има улогу глобалног играча. Самим тим што је Југославија једина држава у Европи која је угостила представнике далеког острва сведочи о њеном угледу и престижу.

Такође, када се говори о спољној политици коју води Југославија, лако се може исконструисати слика о њеном опредељењу на основу изјава чланова кубанске делегације. Наиме, у том периоду је југословенском политичком руководству постало јасно да је немогуће водити независну политику и према Западу и према Истоку без подршке неког трећег утицајног фактора. Тако је Југославија изабрала оригинални спољнополитички курс који је подразумевао сарадњу са неангажованим земљама, пре свега Африке и Азије.²⁴⁹ У том контексту су у штампи истицане Геварине изјаве у којима је наглашавао како има много додирних тачака у политици Кубе и Југославије, и да постоје сви услови да се односи Београд-Хавана развију, што би било од користи за обе стране и за мир. Истом приликом је рекао да на Куби постоји огромно интересовање за Југославију зато што она води политику независности и невезивања за блокове.²⁵⁰ У домаћој јавности се на овај начин стално провлачила слика југословенске спољне политике као снажне и привлачне снаге, на коју се угледају сви независни и слободуљубиви народи.

Године 1961. југословенска држава кренула је у праву дипломатску офанзиву према земљама које су водиле политику неангажовања и коегзистенције.²⁵¹ У том контексту, када су се у априлу исте године на Куби искрцале инвазионе снаге састављене од кубанских избеглица, Југославија је морала да покаже како подржава борбу свих народа за

²⁴⁷ М. Пејчиновић, „Че Гевара у Југославији 1959. Прилог познавању успостављања југословенско-кубанских односа“, *Војноисторијски гласник*, 2 (2017), 235-257.

²⁴⁸ Ђ. Јулиус, „Желимо да што боље упознамо Југославију и да с њом развијемо пријатељске односе“, *Политика*, 14. август 1959, 3.

²⁴⁹ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 342-343.

²⁵⁰ Ђ. Јулиус, „Желимо да што боље упознамо Југославију и да с њом развијемо пријатељске односе“, *Политика*, 14. август 1959, 3.

²⁵¹ D. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, 38.

самосталност.²⁵² Циљ је био привлачење што већег броја држава за стварање будућег покрета.²⁵³

Тако је југословенска јавност била одлично обавештена о свим акцијама које је чинио државни врх у циљу заштите светског мира. Већ дан након почетка инвазије контрареволуционара, југословенски новинари су у први план истицали изјаву председника Тита у којој је оштро осудио агресију и повреду независности и интегритета Кубе.²⁵⁴ Следећег дана, домаћа штампа је пренела заједничку декларацију Јосипа Броза Тита и председника УАР Насера, где су двојица државника позвали светску заједницу да заузме одлучан став и предузме хитне мере како не би дошло до ескалације сукоба.²⁵⁵ Такође, јавност је имала прилику да прочита и изјаве југословенског представника у Уједињеним нацијама Мише Павићевића²⁵⁶, као и потпредседника Савезног извршног већа Едварда Кардеља²⁵⁷ у којима се јасно видела подршка Куби.

Посебно је интересантно извештавање домаће штампе о великим одјецима изјаве Јосипа Броза, које се савршено уклапало у стварање наратива о великој међународној улози Југославије и њеног председника. Наведено је да су у извештајима о реаговањима у свету поводом агресије на Кубу, светске агенције, штампа и радио дали велики публицитет изјави председника Тита и заједничкој декларацији Тита и Насера о том догађају.²⁵⁸ Посебан акценат стављен је на реаговања медија из неангажованих земаља, посебно саме Кубе,²⁵⁹ чиме се стварала слика о Југославији као заштитници тих земаља. Овакве вести налазиле су се на првим страницама југословенске штампе, што је такође сведочило о снази наратива.

Након ових догађања, септембра месеца 1961. године, одржана је Београдска конференција несврстаних земаља на иницијативу југословенског председника.²⁶⁰ Конференција је окупила 25 ванблоковских земаља и на њој је усвојена посебна политичка

²⁵² Н. Нешић, *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године*, 52.

²⁵³ Исто.

²⁵⁴ „Тито-Протагонисти агресије на Кубу започели су опасну игру“, *Политика*, 19. април 1961, 1; „Напад на Кубу и њену независност је и атак на мир у свету“, *Борба*, 19. април 1961, 1.

²⁵⁵ „Агресије на Кубу представља негирање принципа Уједињених нација и повреду светског мира“, *Политика*, 20. април 1961, 1.

²⁵⁶ „Напад на Кубу-груба повреда мира“, *Политика*, 19. април 1961, 2.

²⁵⁷ „Кардељ: Инвазија на Кубу-ударац безбедности свих народа“, *Борба*, 20. април 1961, 2.

²⁵⁸ „Велики одјек изјаве председника Тита о нападу на Кубу“, *Политика*, 22. април 1961, 1.

²⁵⁹ „Изјава председника Тита и заједничка декларација Тито-Насер о догађајима на Куби наишла на велики публицитет у свету“, *Борба*, 22. април 1961, 1.

²⁶⁰ D. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, 38-39.

декларација у којој су посебно дефинисани принципи и начела несврстане политике, иако у Београду није формално формиран Покрет несврстаности.²⁶¹ Тако је Кубанска ракетна криза следеће године представљала један од првих изазова несврстаних, а уједно и изванредну прилику да се у домаћој јавности пренагласи важност југословенске дипломатије.

Како се радило о кризи глобалних размера, која је свет умало довела до нуклеарног рата, југословенска штампа посветила јој је доста пажње. Свакако посебно место заузимали су извештаји о реакцијама званичног Београда, пре свега изјаве Јосипа Броза. Тито је том приликом истакао да се излаз из ситуације може наћи једино у тражењу решења мирним путем, посредством Уједињених нација.²⁶² Како је криза одмицала, штампа је истакла још једну Титову изјаву у којој је истакао напоре ванблоковских земаља у Уједињеним нацијама.²⁶³

Заиста, једну од посредничких улога у смиривању тензија одиграо је генерални секретар УН У Тант, након чега су се сукобљене суперсиле одлучиле на попуштање.²⁶⁴ Читајући домаћу штампу тих дана, могло се закључити да су пресудну заправо одиграле неангазоване земље. У том контексту посебно се истицао наслов који је објавила *Борба* 26. октобра на првој страни и који је гласио „Заједничка акција неангажованих земаља у УН и У Танта утицала на смањење затегнутости“.²⁶⁵ Такође, као што је то био случај и са искрцавањем у Заливу свиња, југословенска штампа у први план је стављала одјек Титових порука широм света, што је заузимало читаве стране у штампи, чиме је константно наглашавана улога Југославије у међународним односима.²⁶⁶ У тренутку када се назирао крај кризе, овај наратив само је појачаван. Тако се наводило да су земље Београдске конференције, а међу њима Југославија и њен председник, уложиле изузетне „напоре да спасу свет од катастрофе“.²⁶⁷ На основу оваквог извештавања, у југословенској

²⁶¹ Исто, 39.

²⁶² „Заоштрена ситуација око Кубе садржи врло опасне импликације за мир у свету“, *Политика*, 24. октобар 1962, 1.

²⁶³ „Тито: Убеђен сам да још нису исцрпљене све могућности да се избегне најгоре“, *Политика*, 26. октобар 1962, 1.

²⁶⁴ P. Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*, 50.

²⁶⁵ Ж. Милић, „Заједничка акција неангажованих земаља у УН и У Танта утицала на смањење затегнутости“, *Борба*, 26. октобар 1962, 1.

²⁶⁶ „Порука председника Тита поводом дана У.Н. и изјава о ситуацији око Кубе наишле на широк одјек у светској јавности“, *Борба*, 26. октобар 1962, 1-2.

²⁶⁷ „Пребројена криза око Кубе“, *Борба*, 29. октобар 1962, 1

јавности створена је слика да је конфликт решен искључиво у Уједињеним нацијама, уз кључне заслуге југословенске дипломатије.²⁶⁸

Током посете Фидела Кастра из 1976. године домаћа штампа је такође у први план истицала несврстани карактер југословенске спољне политике.²⁶⁹ Домаћи новинари су преносили писање кубанских листова у којима се наводило да је Југославија под руководством председника Тита отпочела динамичну спољну политику на принципима коегзистенције, политике несврставања и сарадње на бази једнакости са свим земљама и народима.²⁷⁰ Такође, приликом објављивања текста са здравица, најиздвојенији део односио се на Титова запажања о Покрету несврстаности и његовом улогом на међународној сцени.²⁷¹

Извештавање о Самиту у Хавани из 1979. године посебно је интересантно за сагледавање слике Југословенске спољне политике у домаћој штампи. У том тренутку Покрет несврстаних суочен је са новим крупним проблемима. Наиме, тада је долазило до све израженије поларизације Покрета око идеје о „природном савезништву“ несврстаних са Источним блоком, чији је главни заговорник била управо Куба.²⁷² То је значило да је неприхватљиво изједначавати супротстављене блокове из разлога што је, по мишљењу Кубе, Запад био генератор свих међународних криза, док је Совјетски Савез са својим савезницима представљао симбол мира и безбедности у свету.²⁷³ С друге стране, Југославија је била на челу земаља које су се залагале за изворне принципе Покрета које су трасирале претходне конференције и које је подразумевало еквидистанцу у односу на блокове. Гледиште које је заступала Југославија однело је превагу, што је и уједно била последња велика победа Тита на међународној позорници.²⁷⁴

Комплетан догађај у Хавани представљао је идеалну шансу за домаће новинаре да о југословенској дипломатији пишу у суперлативима, уједно величајући значај самог Покрета. Непосредно пре почетка Самита, у штампи се могло прочитати да је Покрет несврстаности добија све више на значају и снази, а многе акције које је покренуо

²⁶⁸ В. Мијатовић, „Кубанска ракетна криза 1962. године и писање југословенске штампе“, *Часопис Архив*, 2 (2004), 97-112.

²⁶⁹ М. Мишић, „Широка размена мишљења“, *Политика*, 8. март 1976, 1.

²⁷⁰ „Данас нам стиже Фидел Кастро“, *Борба*, 6. март 1976, 1.

²⁷¹ „Тито: Јачање јединства и солидарности несврстаних“, *Борба*, 8. март 1976, 3.

²⁷² D. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, 47.

²⁷³ Исто, 381-495.

²⁷⁴ Исто.

односиле су се на сва витална питања савременог света.²⁷⁵ Наведено је и да су несврстани повели одлучујућу борбу за измену постојећих политичких и економских односа и очување мира и безбедности у свету. У тој борби, како је истицано, остварени су многи значајни успеси, који су довели до опште познате чињенице да несврстаност данас представља „значајан и незамењив фактор“²⁷⁶ у међународним односима.²⁷⁷ Такође, југословенска штампа је стављала акценат на глобални значај Самита у Хавани. Извештавано је да су све очи света упрте у несврстане, који су, како је могла да протумачи југословенска јавност, одлучивали о судбини света.²⁷⁸

На тај начин, домаћи новинари су Покрет приказивали као бедем независности за све државе Трећег света, посебно Кубе.²⁷⁹ Тако је Покрет несврстаности у очима домаћег читаоца постао кључни фактор за опстанак режима на Куби, што уопште није било у корелацији са доступном литературом, где преовладава мишљење да је несврстаност играла маргиналну улогу у кубанској спољној политици.²⁸⁰

Самит у Хавани је представљао најрепрезентативнији, али и најконтроверзнији скуп несврстаних земаља. Будући да је постојала могућност утапања Покрета у Источни блок, што би водило у стварање сасвим нове констелације снага на међународној сцени, заиста је светска јавност показала велико интересовање за догађања у Хавани.²⁸¹ У том тренутку на самиту је присуствовало 131 делегација (92 пуноправна учесника, 20 посматрача и 18

²⁷⁵ Р. Личина, „Од Београда до Хаване“, *Борба*, 2. септембар 1979, 6.

²⁷⁶ Исто.

²⁷⁷ Упркос непрестаном развоју, углед Покрета несврстаних почео је да опада већ 1962. године за време рата на кинеско-индијској граници. Рат Индије и Пакистана три године касније показао је да Москва и Вашингтон морају да се умешају као миротворци, као и да су све несврстане земље биле принуђене да лавирају између блокова. Још један удар идеји несврстаности била је криза на Средњем Истоку до које је дошло 1967. године, а до краја шездесетих сви оснивачи, осим југословенског председника, или су били збачени, или нису били међу живима. Седамдесетих година покрет је званично конституисан, добио је прва стална тела, а његово главно оружје је била бројност земаља чланица које су представљале гласачку машинерију у Уједињеним нацијама. Крајем деценије покрет је ушао у кризу, која се наставила осамдесетих година када је постао маргинални фактор на међународној сцени. Видети: D. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*; O. A. Vestad, *Globalni Hladni rat*.

²⁷⁸ „Договор две трећине човечанства“, *Политика*, 1. септембар 1979, 2.

²⁷⁹ Ђ. Јулиус, „Историјски продор“, *Нин*, 26. август 1979, 45.

²⁸⁰ *The Cambridge History of Latin America vol. VII*, 506.

²⁸¹ D. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, 499.

гостију), што је и представљало највећу снагу покрета.²⁸² Мада, по оценама светске историографије, несврстаност никада није имала пресудан значај у међународним односима.²⁸³ Покрет је био изузетно хетероген, а чланице су углавном, пре свега због материјалне подршке, биле принуђене да сарађују са супротстављеним блоковима.²⁸⁴ На тај начин је југословенска штампа знатно пренагласила значај Покрета из разлога што се величањем несврстаности, величала југословенска спољна политика.

У том контексту улога Југославије и њеног председника у штампи је окарактерисана као кључна за исход Самита у Хавани. Константно је истицано да је Југославија колевка несврстаности, предводница покрета²⁸⁵, земља која је најзаслужнија за потврђивање изворних принципа коегзистенције и еквилибрија према блоковима које је утврдила Београдска конференција.²⁸⁶ Свакако, домаћа штампа је убедљиво највише пажње посветила Титу и његовом наступу на Самиту. Тако је, што је већ постало правило, акценат стављан на одјек његовог говора у свету, као и на кључну улогу коју је одиграо на скупу.²⁸⁷

Наратив о снажној Југославији у међународним односима јасно се запажао и приликом посете Кастра Београду из 1986. године. Непосредно пре доласка кубанског државника, одржана је Конференција несврстаних у Харареу. У том периоду Покрет је све више добијао маргиналну улогу на међународној сцени, а тон овом скупу давао је позив за распуштањем Покрета и осећај, како самих учесника тако и спољних посматрача, да овој асоцијацији откуцавају последњи сати егзистенције.²⁸⁸ Југословенска штампа је, потпуно супротно, извештавала о великим успесима на Самиту у Харареу.²⁸⁹ Наведено је да су делегације Југославије и Кубе, предвођене Синаном Хасанијем и Фиделом Кастром, активно доприносиле у решавању појединих питања. На крају, Самит је означен као веома успешан јер је одразио пуно јединство Покрета и његову спремност за још активнијим

²⁸² Исто.

²⁸³ P. Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*; J. W. Young, J. Kent, *Internacional Relations Since 1945*; W. R. Keylor, *A World of Nations: The International Order Since 1945*; W. C. McWilliams, H. Piotrowski, *The World Since 1945: A History of Internacional Relations*; O. A. Vestad, *Globalni Hladni rat*.

²⁸⁴ O. A. Vestad, *Globalni Hladni rat*, 145.

²⁸⁵ „Спонтана подршка Титовим речима“, *Политика*, 6. септембар 1979, 2.

²⁸⁶ Б. Дечермић, С. Павловић, „Потврда ванблоковског и независног карактера“, *Борба*, 8. септембар 1979, 1.

²⁸⁷ „Светске агенције о признању Титу“, *Политика*, 10. септембар 1979, 3.

²⁸⁸ D. Vogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, 531.

²⁸⁹ Н. Драговић, „Фидел Кастро у Београду“, *Политика*, 13. септембар 1986, 1.

учешћем у решавању међународних проблема.²⁹⁰ Тако се може констатовати да се овај наротив задржао до самог краја, од 1959. до 1986. године.

ТИТО

Јосип Броз Тито био је један од стубова социјалистичке Југославије и без њега се није могла замислити кадровска политика виших државних и партијских тела, руковођење спољном политиком, команда над војском и одређивање праваца унутрашњег развитака.²⁹¹ Политбиро ЦК КПЈ је већ после Другог заседања АВНОЈ-а, с потписима Александра Ранковића и Милована Ђиласа, упућивао писма земаљским руководствомима да уздижу Тита као државника и војсковођу, што се узима за почетак грађења његовог култа. Ова пракса је настављена после рата, и одржала се све до почетка деведесетих година.²⁹² У том контексту се, анализом извештаја о Куби, представа Јосипа Броза Тита показала као неизоставни део слике о Југославији. Његова слика сажимала је преставе о Народноослободилачкој борби и несврстаној спољној политици што показује колико је наротив о Титу био доминантан када се директно говорило о Југославији.

Приликом посета кубанских руководилаца Југославији, домаћи новинари константно су истицали њихову импресионираност Титом. То се могло запазити већ приликом посете кубанске Мисије добре воље када је дошло до сусрета два револуционара, Јосипа Броза Тита и Че Геваре. Поред тога што се о само сусрету није много писало²⁹³, Че Гевара је искористио последњу конференцију за штампу пред одлазак Мисије да прокоментарише Тита и њихов састанак. Че је том приликом изјавио да је за време разговора са Титом био „импресиониран дубоким познавањем и интересовањем које је југословенски председник показао према Куби и Америци уопште“.²⁹⁴ Истом приликом је нагласио да је „Тито човек са којим се већ после првих неколико реченица лако и једноставно успоставља директан и

²⁹⁰ Исто.

²⁹¹ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije: 1918 – 1988: treća knjiga*, 29-67.

²⁹² Исто.

²⁹³ Паралелно са посетом кубанске Мисије добре воље, у Југославији је тих дана боравио цар Хаиле Селасије који је био вест број један. Видети: М. Пејчиновић, „Че Гевара у Југославији 1959. Прилог познавању успостављања југословенско-кубанских односа“, *Војноисторијски гласник*, 2 (2017), 235-257.

²⁹⁴ Х. Штајнер, „Кубанска мисија напушта данас Југославију: Било је то искрено“, *Вечерње Новости*, 21. август 1959, 2.

срдчан контакт“.²⁹⁵ Представа Тита је била више него јасна, он је приказан као државник са великим знањем, увек припремљен за сваку ситуацију, а с друге стране човек са којим се може водити пријатан разговор. Контраст између два револуционара може се запазити на неколико заједничких фотографија које су освануле у штампи тих дана. Прво што упада у очи је огромна разлика у старости која је износила 36 година.²⁹⁶ Потом, Че је носио герилску униформу, дугу косу и браду, док је Тито био уредан, срећен и обучен у свечано одело. Сама фотографија откривала је различита интересовања и менталне склопове два прослављена револуционара.²⁹⁷

Приликом своја два боравка у Југославији, ни Фидел Кастро није пропустио прилику да се похвално изрази о југословенском председнику, што су, по већ устаљеном обрасцу, домаћи новинари истицали у први план. Тако је Кастро, за време свог боравка у Југославији 1976. године, изјавио да се са „Титом и југословенским комунистима осећа као међу браћом“, и да је „друг Тито један од најзаслужнијих људи наше епохе“²⁹⁸ Интересантно је да је Кастро своју импресионираност Јосипом Брозом Титом исказао и приликом посете Београду 1986. године, иако је прошло шест година од његове смрти. Тада је штампа истакла Кастрову изјаву „човек када би се сретао са Титом, сретао би се са Југославијом и историјом, јер Тито је Југославија“²⁹⁹ која је сведочила колико је заправо наратив о Титу био снажан, без обзира на политичку и економску кризу у Југославији након његове смрти. Истом приликом, *Политика* је на насловној страни објавила фотографију Фидела Кастра како полаже цвеће на гроб Јосипа Броза Тита.³⁰⁰

Сусрет Фидела Кастра и Тита 1976. године у Југославији такође се показао као изванредна прилика да се истакне Титова улога у Народноослободилачкој борби и револуцији. Том приликом штампа је, препричавајући Кастров говор, видно издвајала делове на основу којих се у јавности стварала слика о Титу као кључном лидерском и војном фактору, најзаслужнијем за победу у рату.³⁰¹ Тако се могло прочитати „да је

²⁹⁵ Свуда у југославији наишли смо на искрене симпатије за борбу кубанског народа“, *Политика*, 22. август 1959, 1-2.

²⁹⁶ У том тренутку Тито је имао 67, а Че Гевара 31 годину.

²⁹⁷ М. Пејчиновић, „Че Гевара у Југославији 1959. Прилог познавању успостављања југословенско-кубанских односа“, *Војноисторијски гласник*, 2 (2017), 235-257.

²⁹⁸ „Кастро: Високо ценим борбу југословенских комуниста“, *Борба*, 8. март 1976, 3.

²⁹⁹ „Фидел Кастро: Исти циљеви“, *Политика*, 13. септембар 1986, 2.

³⁰⁰ Н. Д, „Ка свестранијој сарадњи“, *Политика*, 14. септембар 1986, 1.

³⁰¹ О.Р, „Споне сурадње“, *Комунист*, 15. март 1976, 4.

Кастро изјавио да сви поштени људи, сви људи који су способни да цене херојство, сви ми морамо се сећати увек те странице, који су написали југословенски народи...Наш друг Тито је био организатор и вођа те борбе“.³⁰² Истом приликом, из говора је издвојено да је „Партија имала друга Тита као организатора и истинског шефа не само на политичком, већ и на војном плану“.³⁰³

Слика Тита као светског миротворца, незаобилазног чиниоца на међународној позорници и гаранта стабилности Покрета несврстаних показала се као најупечатљивија приликом анализе извештаја о Куби. Оваква представа југословенског председника може се јасно пратити у домаћој штампи од искрцавања у Заливу свиња и Кубанске ракетне кризе, када су, паралелно са извештавањем о овим великим кризама, југословенски новинари константно истицали „напоре председника Тита за очување светског мира“.³⁰⁴ Тако су се на насловним страницама домаће штампе нашле бројне Титове изјаве и декларације, које су увек биле праћене његовом великом фотографијом.³⁰⁵ Само неколико дана након Титових реакција, штампа је извештавала о „великим одјецима изјава председника Тита у свету“³⁰⁶, што је у домаћој јавности појачавало слику о Јосипу Брозу као ауторитету на међународној сцени.

Ова слика била је посебно снажна током седамдесетих година када је Титов утицај у Покрету несврстаних био доминантан.³⁰⁷ Коментаришући Кастрову посету из 1976, домаћи новинари су истицали како „председник Тито има неподељен ауторитет и међународни углед“.³⁰⁸ Истом приликом, у штампи се могло прочитати да „кад год се председник Тито ангажује на међународној сцени, за Југославију значи проширење круга пријатељских земаља, учвршћивање узајамних веза и проширење сарадње“.³⁰⁹

Свој врхунац слика је доживела приликом извештавања о Самиту несврстаних у Хавани 1979. године, када је била убедљиво најјаснија. У тренутку Самита, Јосип Броз

³⁰² Исто.

³⁰³ „Кастро:Високо ценим борбу југословенских комуниста“, *Борба*, 8. март 1976, 3.

³⁰⁴ „Тито-Протагонисти агресије на Кубу започели су опасну игру“, *Политика*, 19. април 1961, 1; „Тито: Убеђен сам да још нису исцрпљене све могућности да се избегне најгоре“, *Политика*, 26. октобар 1962, 1.

³⁰⁵ Исто.

³⁰⁶ „Велики одјек изјаве председника Тита о нападу на Кубу“, *Политика*, 22. април 1961, 1; „Порука председника Тита поводом дана У.Н. и изјава о ситуацији око Кубе наишле на широк одјек у светској јавности“, *Борба*, 26. октобар 1962, 1-2.

³⁰⁷ D. Vogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, 44-45.

³⁰⁸ З. Мићић, „Продори политике несврставања“, *Комунист*, 8. март 1976, 25.

³⁰⁹ Исто.

Тито био је последњи живи оснивач Покрета и предводник струје која се залагала за поштовање изворних начела несврстаности, формулисаних на претходним самитима ванблоковских земаља.³¹⁰ Југословенски председник обратио се као први говорник на Пленарној седници, и у свом говору је, за разлику од Фидела Кастра који је заступао везивање несврстаних за Источни блок, истакао неопходност континуитета политике еквиливансе.³¹¹ Том приликом Тито је био у самом центру извештавања домаће штампе, која је на свим насловним странама истицала „како је председник Тито својим говором поставио јасан путоказ, изразивши расположење и стремљење читавог Покрета.“³¹² Наступ југословенског председника је, по писању домаће штампе, директно утицао да „више нема реалне опасности да несврстана политика буде преусмерена“.³¹³

За проучавање слике Јосипа Броза Тита на Самиту у Хавани неопходно је осврнути се и на наслове у штампи тих дана, који су итекако утицали на југословенску јавност. То су пре свега биле формулације „Тито поставио путоказ“³¹⁴, „Титова порука гарантује политичку стабилност покрета“³¹⁵, „Председник Тито у центру пажње“³¹⁶, „Јасне Титове речи“³¹⁷, „Највише признање председнику Титу“³¹⁸, које су, на основу стила и језика, знатно појачавале слику која се стварала код читалаца.

³¹⁰ D. Vogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, 500-501.

³¹¹ Исто, 503.

³¹² Ђ. Јулиус, „Тито поставио путоказ“, *Политика*, 6. септембар 1979, 1-2.

³¹³ Исто.

³¹⁴ Исто.

³¹⁵ „Титова порука гарантује политичку стабилност покрета“, *Борба*, 6. септембар 1979, 1.

³¹⁶ „Председник Тито у центру пажње“, *Борба*, 4. септембар 1979, 1.

³¹⁷ Ј. Јевремовић, „Јасне Титове речи“, *Илустрована Политика*, 11. септембар 1979, 6-8.

³¹⁸ „Највише признање председнику Титу“, *Delo*, 10. септембар 1979, 1.

ЗАКЉУЧАК

Као земља истог идеолошког опредељења, сличне међународне позиције, амбициозне спољне политике, харизматичног руководства, аутентичне револуције и јединственог система, Куба је привлачила доста пажње југословенске јавности. Управо због наведених фактора, примењујући методу имагологије, може се закључити да се ова карипска земља показала као идеална за истраживање широких аспеката југословенског друштва, као и бројних наратива на којима је почивала држава. На тај начин, пажљивом анализом слика Кубе у југословенској јавности, заправо се најјасније уочава слика саме Југославије. Тако је југословенска штампа, под званичном контролом државе, константно користила прилику да индиректно и директно домаћој публици укаже на негативну слику старог режима, „легендарну“ Народноослободилачку борбу и социјалистичку револуцију, успехе револуционарног режима и велику и значајну улогу на међународној сцени. Ови наративи провлаче се током читавој посматраног периода и представљају доминантну слику.

Индиректно гледано, због многих сличности и чињенице да је Кубанска револуција била аутентична и специфична као и југословенска, у сликама Кубе најјасније се уочавао наратив о Народноослободилачкој борби и аутентичној социјалистичкој револуцији. Тако је константно описивање и величање борбе кубанских герилаца, на основу начина писања и терминологије која је употребљавана, недвосмислено указивало на југословенски случај. С друге стране, када је прилоком извештавања о Куби директно спомињана Југославија, као најдоминантнији наратив истакло се уверење да су Југославија и Покрет несврстаних кључни играчи на међународној позорници. Њихова улога је у домаћој јавности приказивана као круцијална у хладноратовском поретку, што је било у супротности са реалним стањем ствари, о чему сведочи бројна литература коришћена у раду. У исто време, неопходно је нагласити да се кроз сваки поменути феномен провлачи позитивна слика југословенског председника Јосипа Броза Тита, која је неодвојива од слике Југославије. На тај начин се истраживање о сликама Кубе у југословенској јавности показало као довољно да се покажу кључни наративи на којима је почивала послератна Југославија. Интересантно је да се издвојене слике, и поред бројних промена и изузетно динамичних односа у Хладном рату, суштински нису много мењале, што је само показивало колико су поменути наративи били снажни.

Такође, анализирањем извештаја о Куби, јасно се може реконструисати и комплетан хладноратовски положај две земље, као и сва сложеност југословенске дипломатије која је константно покушавала да седи на две столице. Тако је штампа, на основу начина писања, бројних квалификација и уздржаности, беспрекорно откривала изузетно динамичне тренутке југословенског преласка са Истока на Запад и обратно. Сама чињеница да су југословенско-кубански односи у највећој мери зависили од хладноратовских суперсила додатно осветљава овај феномен. Сложеност југословенске позиције у Хладном рату такође се могла уочити и приликом извештавања о карактеру Кубанске револуције. Наиме, о идеолошкој квалификацији режима на Куби писало се крајње уздржано када је Југославија била у добрим односима са Сједињеним Државама, док се, с друге стране, у тренуцима сарадње са Совјетским Савезом идеологија Кубанске револуције видно наглашавала.

Приликом анализе слике Че Геваре у југословенској јавности, знатно разноврснији извори допустили су да се исконструише много потпунија представа. Његова слика била је изузетно комплексна и у почетку се, истраживањем државне штампе, поклапала са установљеним обрасцима. Касније, када је Че Гевара постао мит, светски симбол побуне и синоним за праву револуцију, у потпуности је изашао из тих оквира. Управо је ова чињеница омогућила да он постане инспирација омладини и бројним уметницима, што је директно утицало на стварање нових историјских извора. На тај начин, анализа Че Геварине слике помогла је да се сагледа југословенско друштво из потпуно другачије перспективе. Поготово се мисли на бурна догађања из 1968. године када је Чеов лик постао један од симбола критике свега старог и традиционалног, па и самог режима.

ПРИЛОГ

ТРАНСКРИПТ ИНТЕРВЈУА³¹⁹

Лука Савчић: Када и колико сте били дописник са Кубе?

Борислав Лалић: Са Кубе сам био четири године од 1969. до 1973. године. Тамо сам покривао Јужну Америку практично, али главна тема мог извештавања је ипак била Куба јер је она била најинтересантнија за нас због свог система, због своје револуције, због имица који смо имали о Куби, а друго и због дешавања која су се дешавала више око Кубе него на самој Куби, притисци којима је она била изложена у тим годинама. Рецимо 1969. година је две године после Чеове смрти, тада се још расправљало о томе где је он сахрањен, да ли је и како убијен, да ли ће његови посмртни остаци бити пренети на Кубу или неће, тако да су то биле дискусије, веома актуелне теме. Друго, актуелна тема су били притисци Америке јер 1961. године у априлу Американци су преко исељеника кубанских у Америци, то је углавном била политичка емиграција, покушали да сруше режим Фидела Кастра и онда су Фидел кастро и Че Гевара одиграли кључну улогу. Они су сузбили тај покушај инвазије за време Кенедија, убили велики број тих завереника, а 1500 су заробили и онда су их после ослободили у мучним преговорима који су трајали. Ту је Кастро дошао до једне његове оригиналне идеје и рекао Американцима да ће их пустити, али за сваког од њих да добије по трактор, или тако нешто. Тако да су то биле интересантне године извештавања са Кубе и уопште из Латинске Америке, превирања су била у Панами такође, у Гватемали, Америка је покушала на сваки начин да сузбије једну ствар битну за њих, да се више нигде не понови Куба у Јужној Америци.

Лука Савчић: Како изгледа посао дописника са Кубе?

Борислав Лалић: Пре свега, бити дописник из Латинске Америке, то је привилегија. Тамо су људи јако отворени и не само људи, обични грађани на улици, него и људи у Влади. Рецимо, тамо није тешко доћи до министра, председника Владе ако си страни дописник, јер они поштују стране дописнике, нарочито ако долазе још из Европе. Друго, Латинска Америка је онда била и остала је дуго година континент интересантан на ком су се

³¹⁹ Интервју спроведен 2. марта 2021. године.

дешавале свакакве ствари, револуционарна врења. То је били време када се у многим земљама Латинске Америке покретала градска, па и планинска герила. То су били покрети који су имали мало екстремне ставове, ту су били Троцкисти, Маоисти и Кастристи, разне револуционарне групе у Аргентини, Бразилу, на Куби, Колумбији, Панами. Тако да је то било доста интересантно, а друго Латинска Америка је у тим годинама, а и пре и после тога, покушавала да се ослободи сенке Сједињених Америчких Држава које су Латинску Америку сматрале својим малтене унутрашњим двориштем. То је све полазило од доктрине Монро из 1823. године, када је Монро прогласио доктрину у којој је рекао да Америка припада Американцима и то је био покушај отпора пре свега Европе која је хтела да се убаци у Латинску Америку, јер Европа је имала на крају крајева више и културног и верског мотива да се тамо убаци јер је Латинска Америка захваљујући шпанским конквистадорима постала католичка, тако да су они имали ту традицију. Шпанци нису били обични колонизатори, то је била стара истина када шпански конквистадор заузима место, прво што ради он ставља камен темељац за католичку цркву да придобије тај народ за себе. Америка је прогласила Монроову доктрину, Америка Американцима, што практично значи „Америка је наша, нас Американаца из Северне Америке“. Та доктрина до дана данашњег постоји. Она је постала нарочито актуелна после Кубанске револуције Фидела Кастра јер је постојао страх да ће утицај социјалистичке и комунистичке идеологије и примера Кубе имати заразно дејство у Латинској Америци па да ће на тај начин Совјетски Савез и социјалистички блок имати већи утицај. Притисци Америке да се ова доктрина поштује, да нико Јужну Америку не начепи, сем Американаца, било је тада веома актуелно.

Лука Савчић: Да ли сте имали политичка или били каква друга упутства?

Борислав Лалић: Па не, знате како, Југославија је онда била несврстана земља. Ми смо онда били у пријатељским односима са Кубом, и били смо међу првим земљама које су признале револуцију Фидела Кастра и успоставили дипломатске односе. Че Гевара је био у Југославији 1959. године у лето, одмах после победе Кубанске револуције. Тако да није били неких упутстава. Ја сам радио за агенцију ТАНЈУГ. Новинарство је онда било, наравно морао се поштовати одређени критеријум, нарочито када је Тито био у питању, када је била линија Партије у питању, али се могло писати веома слободно, веома отворено о тим свим догађајима у Латинској Америци. Тако да није били ту некаквих

стриктних наредби. Наравно, биле су велике могућности да ти из Латинске Америке, из Мексика, са Кубе, из Панама пишеш о тим новим дешавањима. Рецимо у Панами је Омар Торихос, генерал, извео државни пуч, али то је била више револуција него што је пуч јер он је скинуо са власти једног диктатора и онда је он, ја сам у једном разговору са њим, јер сам се стицајем некаквих околности био са њим спријатељио, мени рекао „мене јако интересује да видим који је Тито имао аспирин за Русе, да бих ја такав аспирин набавио и употребио за Американце“. Тако да је имало о чему да се пише. Дешавали су се револуционарни покрети у Хондурасу, у Гватемали, где је био чувени Сомосин доктаторски режим, где рецимо ја када је био земљотрес нисам могао да добијем визу јер сам долазио из социјалистичке земље, али срећом брзо је Сомоса отишао.

Лука Савчић: Какав је био однос кубанских руководилаца према Вама као југословенском дописнику и да ли се он мењао?

Борислав Лалић: Па био је сасвим коректан, сасвим добар. Истина, на Куби у то време, али и касније, режим је контролисао колико је то било потребно и могуће и стране дописнике да не иду баш свуда, да не дођу свуда, али је могло комотно да се извештава. Ја сам био рецимо 1970. године, када су они имали ту историјску зафру. Зафра значи берба шећерне трске. Куба је највећи произвођач шећера на свету. И ту сам доживео једну непријатност, која можда и није непријатност, да ме Фидел Кастро на једном митингу напао јавно у једном говору јер сам ја написао један чланак када је била та берба шећерне трске. Фидел Кастро је прогласио да је то година шећера, да те године Куба мора произвести 10 милиона тона шећера, што никада у историји раније није произвела, произвела је 5, 6 милиона, тако негде, и онда је све подредио томе. Негде у априлу месецу, берба шећерне трске почиње у јесен и траје до касног пролећа, било је јасно да та берба, план Фидела Кастра, неће успети, а било му је све подређено, тако да је привреда трпела, све гране привреде су трпеле. Ја сам написао чланак, био сам млад, био сам можда мало претерано надобудан, па сам написао чланак, почео сам са оваквом реченицом „Када је Фидел Кастро правио план за производњу 10 милиона тона шећера изгледа да је више био у облацима него на плантажама шећерне трске, али његови мотиви нису несхватљиви зато што је он коначно схватио да је уносније извозити шећер него револуцију“. То је Кубанце јако погодило што сам ја тако написао, пошто је то објавила Борба сутрадан, прекосутра, а Борба је била орган Партије, званична новина, није била обична новина. Кастро је онда

напао мене на говору, да југословенски ревизионисти не могу држати лекције Кубанцима. Кубанци су тада више нагињали Кини, него нашој врсти социјализма, ишли су по тој ортодоксној линији социјализма. Мада, руку на срце, Фидел Кастро и његови Кастристи никада нису били комунисти, а ја ћу то објаснити, ако хоћете сада могу.

Лука Савчић: Имам то питање, па можете касније. Доста сте писали о Кубанској револуцији, како сте је тада доживљавали?

Борислав Лалић: Као један од изузетно симпатичних и светлих историјској тренутака за Латинску Америку, па и у свету јер Кубанска револуција је била једна од аутентичних револуција, нису дошле црвене трупе и завеле социјализам у тој земљи него је Фидел Кастро извојевао револуцију на један невиђен и немогућ начин. Ја сам тамо, у књизи о Фиделу Кастру написао да су била два његова велика покушаја да дигне револуцију са се сруши режим Батисте, једног диктатора. Први је био 1953. године када је он са групом од око 130 револуционара, који су углавном били студенти и млади људи, кренуо да заузме Монкаду, војну касарну у Сантијаго де Куби, другом граду по величини и да са тим заузећем поткопа темеље Батистиног режима и да га сруши. Међутим, то се неуспешно завршило, пола тих људи је погинуло, Фидел Кастро је ухваћен са његовим братом, осуђен на 15 година робије, после пар година он је помилован. Други покушај је био када су се они искрцали са тог брода, јахте, старе „Гранме“, на Кубу 1956. године, негде при крају године. Ту их је Батиста изненадио јер је преко шпијунских мрежа сазнао да се овај искрцава и они су из сачекали на обали и масакрирали. Од њих 82 колико се искрцало на почетку да покрене револуцију, остало је њих десетак, петнаест, не више. И они си кренули на планину дивљу Сијера Маестру, тај остатак Кастрове групе, и један од његових сабораца, мислим да се зове Гарсија, записао је у својим мемоарима „када смо ишли уз ту планину Фидел Кастро је у једном тренутку рекао „е сада знам, моја револуција ће да победи“ а ја сам, каже Гарсија, мислио Боже мили какав лудак нас предводи“. Али Фидел Кастро је победио. Кажем, револуција је један од светлих тренутка Латинске Америке после Боливара и ослобођења од колонијализма. То је најсветлији тренутак Латинске Америке, можда изузетно и не само за Латинску Америку, да се победи један диктаторски режим, упркос притисцима и присуству Америке која је на Куби тада држала све у својим рукама.

Лука Савчић: Када је Кубанска револуција постала социјалистичка и да ли је то нешто променило?

Борислав Лалић: Ја бих рекао, усудио бих се да кажем, иако то теоретичати неће прихварити, да је Фидел Кастро случајно и на силу постао комуниста, односно да је његова револуција постала социјалистичка на силу. Фидел Кастро када је победио 1959. Године, када је узео власт, он није био комуниста. Његов покрет „26. јул“ који је дигао револуцију, који је дигао устанак на Монкади и тако даље, није имао у својим редовима комуниста. Комунистичка партија Кубе која се звала *Partido Popular*, Народна партија (комуниста), није одобравала политику Фидела Кастра. Када се он искрцао на Сијера Маестру 1956. године и почео револуцију, они су чак и тада, а не само за време Монкаде, рекли да је то авантуристичка акција буржоаске омладине, нереална, која не зна практично шта хоће. И на почетку, нико од комуниста није био у његовим редовима. Његов брат Раул, млађи брат који ће после постати други човек револуције, био је пре почетка револуције члан „скојевске“ неке омладинске организације при комунистима, али је то одмах напустио, вероварно под притиском Кастра. У пролеће 1959. године, значи у првим месецима револуције, Фидел Кастро је био у једној посети Америци и срео се са новинарима и изјавио је „никада моја револуција неће бити комунистичка“. Међутим, шта се десило, после 1961. године и тог покушаја инвазије на Кубу, Фидел Кастро је схватио да се на Куби не може одржати ако се задржи стари систем, мора се из темеља мењати. А да би се систем мењао из темеља морају се променити економски односи, економска структура. И онда је он национализовао све стране компаније и све стране капитале од банака, до хотела, до фабрика, до не зна чега. И онда је дошло до великог сукоба са самом Америком, Америка је прво увела забрану извоза кубанског шећера, а Куба живи од шећера, као што неке земље живе само од нафте. Они су највећи произвођачи шећера на бази шећерне трске на свету, а главно и малтене једино тржиште њиховог шећера била је Америка. Када су они то заврнули, Куба се нашла, а она нема нафте ни неке развијене индустрије, у великој невољи. Тражили су помоћ тамо где су могли да је нађу једино, у Совјетском Савезу и Источном блоку. И онда су они добили од Руса гориво, нафту, помоћ, кредите, једино што нису могли да им пошаљу војну помоћ, јер није могло да се иде у директни сукоб са НАТО пактом, то је 1962. године покушано и то је пропало. Тако да, онда Фидел Кастро када је прихватио ту помоћ Руса, када се приклонио њиховом

савезништву, морао је да плати одређену идеолошку цену и да прихвати идеју социјализма. Тада његова странка није била комунистичка. На Куби је Комунистичка партија формирана 1965. године, значи 5 година после револуције. Мислим да је био октобар када је Кастров покрет са осталим комунистима из оне странке *Partido Popular* формирао Комунистичку партију. Моје мишљење добоко, и то бих могао да доказујем данима, да то није била Комунистичка партија, и да би било праведније и правилније да се звала Фиделистичка партија Кубе, јер то су били Фиделисти који су ту идеологију коју је он имао, и са којом је извео револуцију, унели у ту партију. Приче да је Че Гевара био комуниста, ја мислим да су то чисте измишљотине. Че Гевара није био, ја сам разговарао са његовом бившом женом са којом се развео тек после Кубанске револуције. Она каже да Че Гевара никада није био комуниста, он у писму својој родбини, односно својим теткама и родитељима из Мексика је написао „упознао сам прве комунисте у Гватемали“, то је рецимо 1954/5. година када је Кастро са својим трупама већ побегао за Мексико. Каже „упознао сам у Гватемали комунисте, јако су ми се свидели, јако су добри другови, јако су дисциплиновани, они знају шта хоће, али ми се не свиђа њихова дисциплина гвоздена, ја никада не бих волео да будем члан те партије“. Тако да он није ушао ни у ову кубанску Комунистичку партију, јер онда није био на Куби, био је у Африци.

Лука Савчић: Следеће питање тиче се односа Кубанске и Југословенске револуције, да ли сте уочавали сличности, разлике, неке основне наративе ове две револуције?

Борислав Лалић: Па сличности су по томе што је Кубанска револуција аутентична револуција, сами су извојевали ту револуцију, сами су је направили и организовали, исто као што су Југословени урадили са својом револуцијом. То није била револуција као што је била у Чешкој када дођу црвене трупе и кажу „од данас сте комунистичка држава, имате Комунистичку партију“ и тако даље. Није, Куба је била аутентична. Међутим, кубанске симпатије за нашу револуцију, они су то увек говорили „ми поштујемо југословенске партизане и Југословенску револуцију која је била таква као пример и онда социјализам који је тамо заведен. То је све било у првим годинама револуције, мада када је Кастро од шездесет и неке године почео да заводи ту ортодоксну револуцију јер је схватио да са приватним власништвом, са буржујима који би и даље остали на Куби у својим радњама у својим фабрикама, не може одржати власт против које је јако пуно људи и на Куби радило. На Куби је било доста богатих људи и латифундиста. Кастров отац је био

латифундиста који је имао 12 хиљада хектара земље, и он је све то почео да национализује(Фидел Кастро). А да би то национализовао, он је правио државни комунизам, државни систем, где је држава била власник свега и свачега на Куби. То је онда почело да одудара од модела југословенског социјализма, где је било и тржишне привреде и приватног власништва, где је било више толеранције. Он је једноставно сматрао да не може да прихвати, вероватно је и објективно тешко било прихватити, јер Куба је на вратима Америке, доста је остало људи који не воле Кастров режим, милион Кубанаца који живи у Америци и ради против Фидела Кастра. Што је најгоре влада је завела санкције(САД), гвоздене санкције против Кубе, не може ништа да се прода и да се купи и да се дође, нема девиза, нема ништа апсолутно. Тако да је он морао да заведе тај систем који је био другачији од нашег, иако су се и иједан и други звали социјализам. Ту је почело да долази до одређених разлаза са нама, где је Кастро био склон да каже, не толико јавно колико полујавно, да је југословенски ревизионизам, јер је он сматрао да је Југославија ревидирала ортодоксне идеје Марксизма и Лењинизма са самоуправљањем. Тако да је ту дошло до одређених сукоба, али и даље је то било пријатељство између две земље. Југославија је и онда и касније осуђивала блокаду Кубе, солидарисала се Кубом и поштовала онај принцип који је изборила за себе „нека свака земља прави свој друштвени систем који одговара њој, који она жели, а не да јој се намеће“. Ми наравно никада нисмо подржавали америчку блокаду Кубе, увек смо гласали заједно са оним земљама , мада је већина око 99% у Уједињеним Нацијама гласала против блокада Кубе, против санкција. Међутим, то није ништа вредело. Тако да су ти односи били добри, они су се после још нешто мало и поправили за време Несврставања јер је Куба ушла у покрет Несврстаних, мада је ту дошло до одређених, у последњих десетак година, до одређених пукотина јер Кастро је, како га је Бог дао, и ту мислио да може да буде лидер, у покрету Несврстаности, са овим мало радикалнијим земљама из покрета Несврстаних и тако је сматрао себе једним од твораца тог покрета и није хтео да попусти, па је ту дошло до одређених трвења. Али, све то глобално није утицало на односе.

Лука Савчић: У којој мери су југословенско-кубански односи утицали на Ваше извештавање?

Борислав Лалић: Па само у тој мери што је наравно мој интерес као новинара и дописника био да о тим односима пишем што се боље може, наравно у оквиру онога шта се

дешавало, шта је био факат , без икаквог лакирања и измишљања. Такао да су ми била прилично отворена врата да одем на Кубу, Куба је била рекао их ортодоксни систем, једнопартијски, Комунистичка партија је све држала у својим рукама, тако да се није баш могло свуда стићи без одобрења. Али мислим да су њихова врата била отворена, они су мени чак омогућили да одем на границу базе Гвантанамо, где баш многи новинари нису стигли. Имао сам прилику да видим како тај несрећни Гвантанамо функционише. То је једна лука са одређеним тереном око ње, коју су Американци задржали за себе, иако је то кубански терен, кубанско острво. Они су једноставно повукли линију и један залив поред ког се налази аеродром и поморска база оградиле, и Кубанци су ту поставили карауле. То је урађено још 1905. године када је Куба постала независна. Американци су практично правили устав Кубе, јер они су водили рат са Шпанијом 1898. године, када је Куба још била под Шпанијом као последња земља Латинске Америке, где се задржао колонијализам. Американци су победили и онда су правили режим на Куби по својој мери, па су чак и тај амандман, Платов амандман такозвани, изгласали и натурали Кубанцима да за вечита времена дају базу Гвантанамо Американцима, она и данас тамо постоји. Тако да кажем, било је доста отворених врата, могућности. Ја сам се и са Фиделом Кастром касније спријатељио. Са његовим старијим братом Рамоном , који није био политичар, он је руководио великим фирмама, он је био најстарији син њиховог оца и њему је било намењено да наследи имање и да га води јер Фидел Кастро није показивао жељу да то ради, пошто је био окупљен револуцијама, идејама, пучевима, било чим, а најмање га је имање интересовало. Па сам се и са њим спријатељио (Рамоном), био код њега више пута кући, односно на том имању, тако да сам могао и изнутра да видим ту Кубанску револуцију. Онда сам у Мексику имао прилике да се сретнем са њиховом сестром, Кастровом и његове браће Рамона и Раула, Хуанитом, која се одметнула са Кубе и која је целог живота, умрла је пре пар година, радила против своје браће на један невиђени начин. Али ти Кастрови, та породица, су такви, изузетне личности, нема код њих средине, нема млаке крви, нема компромиса за идеју. Тако је Фидел Кастро, ја сам написао у својој књизи о њему, доживео да умре природном смрћу, а не да га Американци смакну, а радили с 50 година да га смакну. Кажу да је било 600 атентата спремљених, покушаних, али одржао се. Што ће сада бити даље то ћемо видети.

Лука Савчић: Да ли су промене на релацији Београд-Москва и Београд Вашингтон утицале на ваше извештавање о Куби?

Борислав Лалић: Па не, не, не. Ми смо онда, 1969, 1970, 1970-их година имали релативно добре односе са Москвом, и са Вашингтоном. Тито је одлазио у посету Америци. Ти вероватно знаш, Америка према новинарима се не понаша тако што ће им нешто наређивати. Они траже те невидљиве начине и могућности, пропагандне моћи да утичу на твоје извештавање, да се прикажу ствари како они желе. Ја сам касније био и дописник из Вашингтона и видео са како то иде. Некада њихова пропаганда делује тако да је човек и не примети да је то пропаганда, толико је суптилна, толико је усавршена. Тако да није ту било никаквих проблема. Ја сам и о Панами, Гватемали, и о целом том региону извештавао, путовао. Била су то, сад овако да кажем нешто с личног аспекта, срећна времена када смо имали толико дописника сви+уда по свету, и у Латинској Америци смо увек имали 2-3 стална дописника, када се путовало, када се писало, сада је то мало другачије.

Лука Савчић: Да ли су постојале сличности у хладноратовским позицијама Југославије и Кубе?

Борислав Лалић: Па јесу, јесу. Постојале су у спољној политици. Ми смо се потпуно негде ту налазили. Куба је такође инсистирала на томе као и Југославија „да се нико не може мешати у унутрашње послове једне земље односно да не може наметати свој модел друштвеног система, нека сама земља сходно својим могућностима и условима прави тај режим“. Е сада, друга ствар је где су разлике на појединостима у том режиму. На спољној политици такође је било доста додирних тачака, нарочито када је почела политика Несврставања, то је било то време. Куба је такође свим срцем пришла покрету Несврстаности, пре свега из сопствене потребе да се одбије што даље од тог притиска Запада, да нађе залеђину у некаквом покрету који је бројчано моћан, светски моћан. И ту су између Југославије и Кубе биле веома блиске додирне тачке и сарадња. Кажем, ако се изузме то при крају, када су Фидел Кастро и Тито мало се сурењиво гледали ко је први у покрету, није било проблема.

Лука Савчић: Да ли је било конкуренције између Југославије и Кубе? На пример која је аутентичнија револуција?

Борислав Лалић: Па јесте, јесте. Не може се баш рећи нека велика конкуренција, али Куба је, вероватно из својих унутрашњих потреба, режим кубански Фидела Кастра, замеро Југославији то превише отварање, демократско отварање у смислу завођења самоуправљања, увођења тржишне привреде, приватне својине, па чак и плурализма у политичким мишљењима. Југославија је толерисала то све докле није задирало у личност Јосипа Броза и владавину Комунистичке партије. Ту је било доста сагласности глобалу, међутим у појединостима Куба која је неговала неки други, ортодокснији систем, дисциплинованији систем, замерала је Југославији због тог ревизионистичког, како они кажу, приступа револуцији, да смо напустили Марксизам и Лењинизам, који су били стриктно за једнопартијски систем, онај дисциплинованији, за демократски централизам, за друштвену, односно државну својину. Мада су те замерке биле дискретне.

Лука Савчић: Како је са Кубе изгледала Југославија и њена улога у Хладном рату?

Борислав Лалић: Добро, добро, добро. Они су увек полазили од тога да је Југославија имала аутентичну револуцију и да је градила аутентични режим. Без обзира на ове замерке, нарочито 1970-их година, где су они хтели да задрже тај свој ортодоксни систем, а ми смо им својим примером кварили. Али су они Југославију рекао бих, сем Кине и Русије наравно, сматрали правом аутентичном револуцијом и аутентичним режимом, и исказивали увек поштовање за то.

Лука Савчић: Који је био однос Тито-Кастро?

Борислав Лалић: Добар, добар, добар, до последњих можда десетак година, или 5-6. Мада ни ту није дошло до директног сукоба и кварења некаквих односа, али је било сурењивости. Кастро је мислио, заносио се идејом да се преко Алжира и неких других земаља из Африке, па и Латинске Америке, може наметнути као вођа покрета Несврстаних, макар идејни и симболични вођа. Међутим, поред Тита то је тешко било. После Нехруа, после Насера, Тито је остао као једини у том покрету и имао је велики углед у Африци, у Азији. Тако да сем тога нема, они су Тита признавали као лидера, као револуционара, као историјску личност, ту нема говора.

Лука Савчић: Чини ми се да је Кастро био у Југославији 1976. године и тада је био на Брионима. Да ли сте Ви тада били ту?

Борислав Лалић: Јесте, био је у посети Југославији, Тито је био на Куби, мислим Више пута, за време Несврстаних. Кажем то су добри односи били.

БИБЛИОГРАФИЈА

Извори:

Периодика:

- *Политика*
- *Delo*
- *Борба*
- *Вечерње Новости*
- *Нин*
- *Комунист*
- *Илустрована Политика*
- *Студент*

Остало:

- М. Веќковић, D. Radović, *Ће-tragedija koja traje*, Београд 1970.
- М. Димић, *Шумски грађанин*, Београд 1982.
- Ђ. Julius, *Ће Gevara, vitez nemira*, Београд 1967.
- Примож Козак, *Легенда о светом Че*, Београд 1975.
- *Како сам систематски уништен од идиота* (1983), р. Слободан Шијан.

Интернет извори:

- „Ћовећанство pred slepim zidom: Ernesto Ће Gevara-legenda kubanske revolucije“, *Вечерње Новости*, https://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:842351-Covecanstvo-pred-slepim-zidom-Ernesto-Ce-Gevara---legenda-kubanske-revolucije, (17. Јул 2020.).
- <https://www.youtube.com/watch?v=-SS6ps8SUL8>, 6:23, (5. август 2021).
- <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=899090>, (5. август 2021).

Литература:

- М. Арсић, Д. Р. Марковић, *68-студентски бунт и друштво*, Београд 1984.

- D. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*, Beograd 2019.
- P. Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*, Zagreb 2003.
- M. Casey, *Che's Afterlife: The Legacy of an Image*, New York 2009.
- М. Чалић, *Историја Југославије у 20. веку*, Београд 2013.
- Lj. Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, Beograd 2014.
- E. Gevara, *Dnevnik motocikliste*, Beograd 2009.
- B. Jezernik, *Imaginarni Turčin*, Beograd 2010.
- J. W. Young, J. Kent, *Internacional Relations Since 1945*, Oxford 2013.
- М. Јовановић, „Историографија и криза“ у: М. Јовановић, Р. Радић, *Криза историје*, Београд 2009.
- W. R. Keylor, *A World of Nations: The International Order Since 1945*, New York 2008.
- Б. Лалић, *Че Гевара – живот, смрт, легенда*, Београд 2006.
- W. C. McWilliams, H. Piotrowski, *The World Since 1945: A History of Internacional Relations*, Boulder 2009.
- Н. Нешић, *Југословенско-кубански односи од 1959. до 1979. године*, Мастер рад браћен на Филозофском факултету у Нишу 2013. године.
- В. Петрановић, *Istorija Jugoslavije: 1918-1988: druga knjiga*, Beograd 1988.
- В. Петрановић, *Istorija Jugoslavije: 1918 – 1988. treća knjiga*, Beograd 1988
- K. Robbins, *The World Since 1945: A Concise History*, Oxford 1998.
- E. Said, *Orijentalizam*, Beograd 2008.
- D. Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, Beograd 2015.
- R. D. Šulciger, *Američka diplomatija od 1900*, Beograd 2011.
- M. Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd 1999.
- C. Todorov, *Mi i drugi*, Beograd 1994.
- O. A. Vestad, *Globalni Hladni rat*, Beograd 2008.
- R. Vučetić, *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Beograd 2016.
- R. Vučetić, *Monopol na istinu-Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*, Beograd 2016.
- *The Cambridge History of Latin America vol. VII.*

Расправе :

- Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, 2 (2008), 315-371.
- Д. Богетић, „Економска сарадња Југославија и САД у време другог југословенско-совјетског сукоба 1958-1959.“, *Историја 20. века*, 1 (2005), 131-153.
- J. Leerssen, „Imagology: On Using Ethnicity to make Sence of the World“, *Revue d'études ibériques et ibéro-américaines*, 2016.
- В. Мијатовић, „Кубанска ракетна криза 1962. године и писање југословенске штампе“, *Часопис Архив*, 2 (2004), 97-112.
- М. Пејчиновић, „Че Гевара у Југославији 1959. Прилог познавању успостављања југословенско-кубанских односа“, *Војноисторијски гласник*, 2 (2017), 235-257.